

*Werkspoorkwartier: Creatief Circulair Maakgebied presenteert:**

Best Practices Experimentele Zones Voor Cultuur

Auteurs of makers:

Marieke Berkers, cultuurhistorica

Achtergrond of context van het rapport of product:

Onderzoek in opdracht van de gemeente Almere, voor de ontwikkeling van StrandLab Almere. Hof van Cartesius is één van de zes onderzochte projecten.

Kernvraag:

Centrale vraag van de studie is welke gerichte maatregelen of keuzes op het gebied van regelgeving en proces/strategie zorgen voor een succesvol project en wat de rol daarin kan zijn van de overheden.

Opbrengst:

Overzicht van zes succesvolle ontwikkelingen van “Experimentele Zones”

Tags:

Experimentele zones; gebiedsontwikkeling

Contact:

tessa@strandlab-almere.nl

BEST PRACTICES EXPERIMENTELE ZONES VOOR CULTUUR

MARIEKE BERKERS ARCHITECTUURHISTORICUS

24 FEBRUARI 2020

IN OPDRACHT VAN: STRANDLAB ALMERE

STRANDLAB
Almere

INHOUD

Inhoud	02
Samenvatting	03
Introductie	06
Doelstelling, aanpak, methode	07

Cases

Hof van Cartesius (Utrecht)	09
Broedplaats De Ceutel (Amsterdam)	16
NEST (Zürich, Zwitserland)	24
Plan-guide (Nantes, Frankrijk)	30
StadsLab Landtong Nieuwe Meer (Amsterdam)	36
Vrijstaat Christiania (Kopenhagen, Denemarken)	42
Aanbevelingen	48
Colofon	52

SAMENVATTING

Voor het Almeerderstrand en het gebied eromheen bestaat de ambitie dat het landelijk bekend wordt als het Flevolandse buitenlaboratorium voor cultuur en culturele broedplaats. Om deze ambitie te verwezenlijken test en regisseert projectbureau StrandLAB Almere er culturele en recreatieve initiatieven. Daarbij loopt het tegen een aantal hobbels op in het vergunningentraject van evenementen en (tijdelijke) bouwwerken. Hoe te zorgen dat ambtenaren, beslissers en initiatiefnemers kunnen komen tot een betere regelgeving en omgang met regelgeving waarbij én veiligheid en leefbaarheid in acht worden genomen, maar waarbij ook ruimte is voor flexibiliteit, creativiteit en experiment? Om mogelijke antwoorden op die vraag van richting te voorzien, is de studie Best practices experimentele zones voor cultuur uitgevoerd. Deze studie beschrijft en analyseert zes praktijken uit binnen- en buitenland waarbij gerichte maatregelen of keuzes in het proces zorgden voor een succesvol project. Elke praktijk levert een aantal aanbevelingen op voor het verder ontwikkelen van StrandLAB-initiatieven in Almere.

SAMEN ZOEKEN NAAR DE REK BINNEN KADERS VAN REGELGEVING

In de studie staat de vraag centraal of er binnen de onderzochte praktijken sprake is geweest van aanpassing van regelgeving/vergunningen om experimenten op gebied van evenementen en tijdelijke bouwwerken mogelijk te maken. Opvallend resultaat van dit onderzoek is dat dat nooit het geval is geweest. Aan lopende regelgeving tornen blijkt tijdrovend en is uit het oogpunt van handhaving voor de meeste gemeenten ongewenst. Wel blijkt uit alle cases dat de ontwikkeling van experimenteerzones voor cultuur baat heeft bij het opzoeken van de randen van wat er kan. Innovatieve oplossingen voor toekomstige opgaven hebben immers veelal ook veranderingen nodig van juridische kaders. Samen met elkaar zoeken naar deze kaders, zodat innovatie kan plaatsvinden, vraagt wel om creativiteit en enthousiasme van betrokken ambtenaren.

EXPERIMENTEREN IN DE AANLOOP NAAR DE OMGEVINGSWET

De aanstaande invoering van de Omgevingswet kan kansen bieden voor gemeente en StrandLAB om de kaders van regelgeving nu al op te rekken. De Omgevingswet vraagt de gemeente sowieso tot het doen van aanpassingen, waarom dan niet nu al starten met hiermee experimenteren? Een experimenteerzone voor cultuur kan de gemeente de ruimte bieden hiermee te testen binnen de beheersbare schaal van een project en met een partner die ze al goed kent. Zo leer je als experimenteerzone samen met de gemeente welke juridische kaders verandering behoeven en kun je het proces tijdig vormgeven. De gemeente zou bijvoorbeeld de verantwoordelijkheid voor het handhaven van een goede leefbaarheid en veiligheid van het gebied waar experimenten plaatsvinden bij het projectbureau kunnen leggen. Denk hierbij aan het borgen van voorkomen van geluidsoverlast of parkeerdruk en de communicatie hierover met omwonenden.

KEUZES IN PROCES, STRATEGIE EN INSTRUMENTEN

Een tweede belangrijke focus van het onderzoek was de studie naar keuzes in proces en strategie en instrumenten die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van een succesvol project. Daarbij valt op dat keuzes hiervoor meestal voortkomen uit de ambities van initiatiefnemers van projecten. Die leiden vaak tot acties als het maken van een wenkend narratief, het ontwerpen van een gestroomlijnd proces, het opstellen van een ook door andere partijen ondertekend manifest of het kiezen voor het doen van investeren en het aantrekken van financieringspartners om grond te verwerven. Ambities zijn opvallend vaak gelieerd aan maatschappelijke urgenties, zoals duurzaamheid, inclusiviteit of innovatie in wonen, werken en bouwen. Laten dat ook vaak thema's zijn die leven binnen de gemeente. Voor de gemeente is het belangrijk zich te realiseren dat experimenteerzones vaak gericht werken aan oplossingen voor vraagstukken waar ze binnen de eigen gemeente, regio of organisatie ook al naar zoeken. Dat levert kansen op om via experimenten in de cultuurzone lessen te leren die je elders in de gemeente kan toepassen. Het is zinvol de gedeelde ambities van gemeente en StrandLAB Almere te benoemen. Het vervolgens vertrouwen uitspreken in elkaar aan de hand van gedeelde doelstellingen helpt om een proces soepel te laten verlopen. Op de gedeelde afspraken en het uitgesproken vertrouwen is dan steeds terug te grijpen, ook op momenten dat de samenwerking stroef verloopt.

SAMENVATTEND SCHEMA BEST PRACTICES EXPERIMENTELE ZONES VOOR CULTUUR

	Hof van Cartesius	Broedplaats De Ceuvvel	NEST	Plan-guide	Stadslab Landtong Nieuwe Meer	Vrijstaat Christiania
Rol van de gemeente						
Financier						
Inhoudelijke partner						
Facilitator						
Rekken regels						
Instrumenten						
Sterk narratief						
Sterke verbeelding						
Manifest						
Routepplan						
Tegenplan						
Aanleiding project						
Anarchisme/eigen initiatief						
Klassieke projectontwikkeling						
Gemeentelijke prijsvraag						
Creëren testruimte						
Succesfactor						
Sterke partners						
Zelfstandigheid verkregen						
Gemeente met durf						
Sterk narratief						
Onderling vertrouwen						

INTRODUCTIE

Voor het Almeerderstrand en het gebied eromheen bestaat de ambitie dat het landelijk bekend wordt als het Flevolandse buitenlaboratorium voor cultuur en culturele broedplaats van de jongste stad van het land. Om deze doelstelling te bereiken test en regisseert projectbureau StrandLAB Almere er culturele en recreatieve initiatieven. Zo kan gaandeweg een buitenlaboratorium voor cultuur op het strand ontstaan, dat aansluit bij creatieven, ondernemers, omwonenden en bezoekers.

StrandLAB loopt tegen een aantal hobbels op in het vergunningentraject van evenementen en (tijdelijke) bouwwerken. Kunnen we leren van andere praktijken bij het bedenken van gerichte maatregelen of keuzes in het proces om tot een succesvol project te komen? Wat is ervoor nodig om een geslaagde experimentele zone voor cultuur te zijn?

De studie Best practices experimentele zones voor cultuur beschrijft en analyseert zes praktijken waarbij gerichte maatregelen of keuzes in het proces zorgden voor een succesvol project. Centrale vragen daarbij zijn of er sprake is geweest van aanpassing van regelgeving /vergunningen om experimenten mogelijk te maken en zo ja, hoe dan? En welke keuzes in proces en strategie en instrumenten hebben bijgedragen aan de totstandkoming van een succesvol project? De zes onderzochte praktijken zijn: Hof van Cartesius in Utrecht, De Ceuveld in Amsterdam, NEST in Zürich (Zwitserland), Plan guide in Nantes (Frankrijk), StadsLab Landtong Nieuwe Meer in Amsterdam en Vrijstaat Christiania in Kopenhagen (Denemarken).

Dit document biedt een beknopte beschrijving van elke praktijk en bespreekt succesfactoren wat betreft proces, organisatie, instrumenten en regelgeving. Elke praktijk levert een aantal aanbevelingen op voor het verder ontwikkelen van StrandLAB-initiatieven in Almere.

Het concluderend hoofdstuk bundelt deze aanbevelingen in relatie tot drie thema's: rollen, strategie en proces en instrumenten.

A Rollen van betrokken partijen bij ontwikkeling, zoals gemeente, projectbureau, programmakers en bewoners.

B Keuzes in strategie en proces wat betreft projectbeleid en gemeentebestuur.

C Keuzes in instrumenten om processen succesvol te organiseren, bijvoorbeeld een sterk leidend plan, regelgeving, marketing of het actief verbreden van draagvlak met bewoners en/of bedrijven of andere organisaties.

DOELSTELLING

Doel van het onderzoek is het bieden van inzicht in mogelijke condities die ervoor zorgen dat ambtenaren, beslissers en initiatiefnemers kunnen komen tot een regelgeving en omgang met regelgeving waarbij én veiligheid en leefbaarheid in acht worden genomen, maar waarbij ook ruimte is voor flexibiliteit, creativiteit en experiment. Elementen die nodig zijn, willen we de ontwikkeling van Almeerderstrand en het gebied rondom tot een succes maken.

AANPAK

De studie kwam tot stand door middel van literatuuronderzoek en het houden van interviews met een aantal sleutelfiguren van de verschillende genoemde praktijken. Ook zijn tijdens het onderzoek ambtenaren van de gemeente Almere geraadpleegd. Wat is belangrijk voor hen en waar lopen zij tegenaan bij aanvragen voor projecten en evenementen met een sterk experimenteel karakter? Denk aan projecten die vernieuwend zijn wat betreft (bouw)methodiek, programma of proces en daardoor vragen oproepen wat betreft toepassen van huidige regels, zoals projecten waarbij innovatieve wijzen van bouwen of materiaalgebruik plaatsvinden, experimenteel wordt omgegaan met het organiseren van participatie met omwonenden en/of gebruikers of vernieuwende planningstrategieën worden voorgesteld.

De keuze voor de zes praktijken kwamen tot stand op basis van een gemotiveerde longlist van elf projecten. Gekozen is voor zes praktijken met de volgende eigenschappen:

- De praktijken betreffen experimentele zones voor cultuur, met een focus op cultuur buiten.
- De praktijken betreffen gerealiseerde of lopende praktijken.
- De praktijken vroegen om vindingrijkheid van het bestuur en andere betrokkenen in het proces van totstandkoming van de praktijken. Ze zijn daarmee inspirerende voorbeelden van hoe met succes procesvernieuwing voor elkaar te krijgen.
- Bij voorkeur zijn de praktijken maatschappelijk relevant (bijvoorbeeld verbeteren van de leefbaarheid, inclusief, agenderend op gebied van energie of circulariteit et cetera).
- De reeks projecten vertonen diversiteit in strategieën om procesvernieuwing voor elkaar te krijgen. Daarbij is gekeken naar pluriformiteit in de regie die gemeenten voeren: van wegstijgen tot initiëren, stimuleren en/of faciliteren. Ook is gezocht naar verschillen in de projectorganisatie zelf wat betreft strategie, proces en instrumenten.

METHODE

De bruikbare lessen worden op dinsdagochtend 3 maart 2020 gepresenteerd in een workshop voor ambtenaren van de gemeente Almere en andere geïnteresseerden. De lessen worden getoetst op de kans van slagen in een Almeerse context. We brengen in kaart wat per aanbeveling de benodigde (veranderende) rol is van verschillende betrokken partijen bij ontwikkeling, zoals gemeente, projectbureau, programmamakers en bewoners; welke mogelijke keuzes in strategie en proces wat betreft projectbeleid, gemeentebeleid en

DOELSTELLING / AANPAK / METHODE

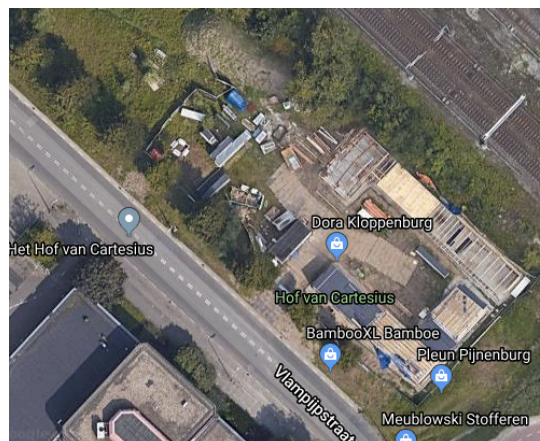
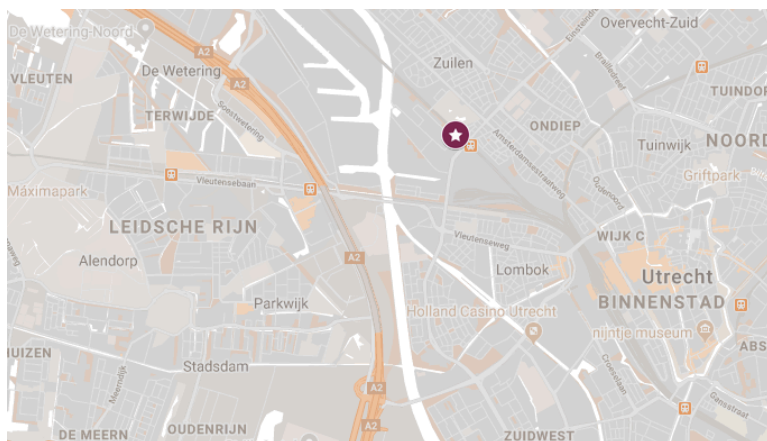
mentaliteit kunnen worden gemaakt en welke keuzes in instrumenten kansrijk zijn om processen succesvol te organiseren.

Doel van deze workshop is om nieuwe kennis op te doen en om na te denken over hoe processen vernieuwd kunnen worden, zowel op de korte als lange termijn. De uitkomst van de ochtend zal een agenda zijn met geselecteerde aanbevelingen en concrete vervolgstappen.

HOF VAN CARTESIUS

‘Hoe je dit het beste aanpakt hebben we al doende geleerd.’ Charlotte Ernst, creatief leider en stedenbouwkundig ontwerper

Het Hof van Cartesius is het resultaat van een open oproep van de gemeente Utrecht. Het hof is een circulaire proeftuin en inclusieve bottom-upstadsontwikkeling op een vergeten strook aan het spoor. Het hof biedt plek aan dertig creatieven (starters). Er zijn vergaderplekken, een werkplaats en een ecologisch hof als publieke ruimte met publiek programma. De leden van de coöperatie experimenteren met circulaire technieken. Het hof gaat duurzaam om met energie, afval en de collectieve tuin.

¹ In het artikel Geen gemeen van Martine Bakker op *Archined*, Rotterdam 20-03-2018.

HOF VAN CARTESIUS

Hof van Cartesius vult een loze zone aan het spoor op. Het project bestaat uit units rondom een hof.

Locatie

Vlampijpstraat 94, Utrecht

Periode

2014–heden

Status

Fase 1 is gereed (1450 m²). Ambitie om door te groeien.

Oppervlakte

1450 m². Ambitie om door te groeien naar 6000 m². De 1450 m² bestaat uit 545 m² circulaire cascopaviljoens, 580 m² zelfbouwruimten en 325 m² klimaatadaptieve collectieve tuin.

Opdrachtgever

Het project startte als open oproep van de gemeente Utrecht. Vanaf 2016 leidt de Coöperatie Hof van Cartesius de ontwikkeling.

HOF VAN CARTESIUS

Betrokkenen

Charlotte Ernst is vanaf de start creatief leider. Ze zette het project in de uitvraagfase op met ontwerper voor de stedenbouw en hofinrichting Flux landscape architecture (voorheen LINT). Ook RHAW architecture werd betrokken. Het adviesbureau voor een duurzame leefwereld Over Morgen heeft op strategisch en financieel vlak een bijdrage geleverd om tot een haalbare businesscase te komen. Er waren ook productsponsors, onder meer voor de lucht- en warmtepomp en het kantoormeubilair, en kennisinstellingen die ondersteunden, bijvoorbeeld Utrecht Sustainability Institute en Hogeschool Utrecht. In 2016 is de organisatie geprofessionaliseerd en werd een coöperatie opgericht, bestaande uit leden. Sinds 2017 is naast Charlotte Ernst (creatief leider) ook haar zus Bianca Ernst als zakelijk leider betrokken bij het initiatief. Samen werken zij sinds april 2017 fulltime voor het Hof van Cartesius, in opdracht van de gelijknamige coöperatie. Het hof geeft ruimte aan dertig zelfstandig creatief ondernemers, meer dan 150 private investeerders en veertig coöperatielieden. Leden zijn niet alleen huurders, maar denken actief mee en werken aan de inrichting van het hof.

Het hof werkte samen met studenten van de Hogeschool Utrecht, de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht en Universiteit Utrecht die er onderzoek en projecten uitvoeren; zoals ontwerpvragestukken over circulair ontwerp van gebouwen, interieurs en openbare ruimte, hergebruik van materialen en flexibele tijdelijke stedenbouw. Ook met statushouders is samengewerkt tegen een vrijwilligerstarief.

Financiering

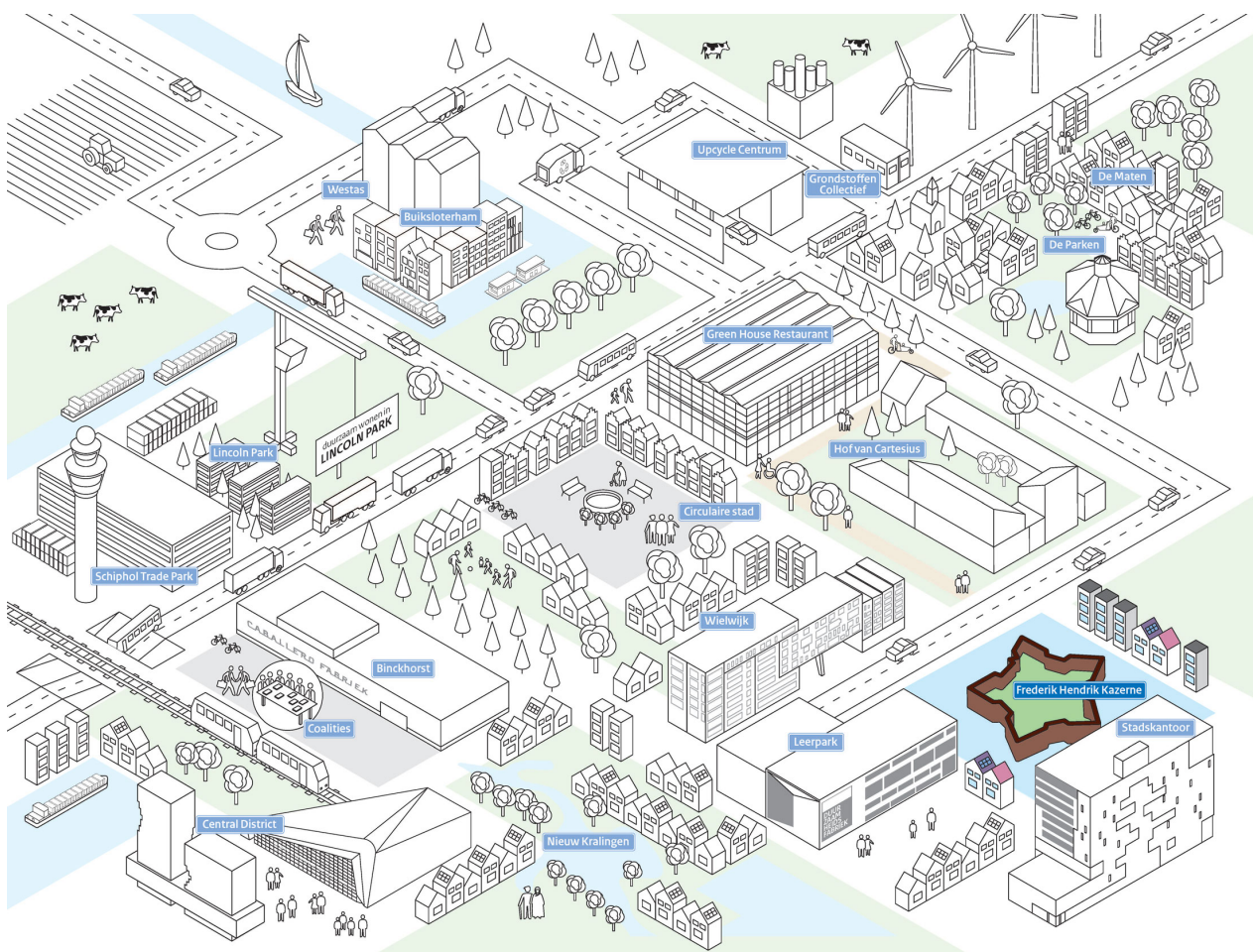
De gemeente gaf € 220.000 subsidie en stelde de grond tegen gunstige voorwaarden beschikbaar (Ruimte voor initiatief). Daarnaast droegen bij: Overvecht Vastgoed (hoofdinvesteerder, € 225.000), een lening uit het Groen, Gezond, Slim Fonds (Economic Board Utrecht/provincie Utrecht, € 32.000) en bijdragen door de leden van de Coöperatie het Hof van Cartesius. Ook is een crowdfundingactie opgezet om aanvullende financiering voor de bouw te organiseren. 169 funders leverden samen € 42.409. Als tegenprestatie konden ze kiezen uit verschillende mogelijkheden, bijvoorbeeld een moestuin, flexplek of rentebetaling. De meeste kozen voor een rentebetaling. De terugbetalingstermijn was relatief kort, vijf jaar, waardoor de crowdfunding als financieringsmodel niet zo interessant was. Wel ontstond een netwerk van partijen die geïnteresseerd waren in circulaire ontwikkeling en bouw. Hof van Cartesius ontvangt ook inkomsten uit evenementen die ze op eigen terrein organiseert en opbrengsten uit huur van de huurders. De huurders hebben ook een bijdrage in natura geleverd met de (af)bouw van het hof.

Hof van Cartesius heeft in 2020 een investeringsbijdrage gekregen van het Stadmakersfonds. Dit fonds is opgericht door Stadkwadraat en STIPO, samen met de provincie Utrecht. Het investeert in grond- en vastgoedinitiatieven van stadmakers. De investering moet worden terugbetaald, maar heeft een lange looptijd en lage rente. Met hulp van het Stadmakersfonds kan Hof van Cartesius worden uitgebreid. In totaal kunnen zo op termijn 150 ondernemers zich vestigen in het hof.

Proces

Dit project startte in 2014 vanuit een open oproep van de gemeente Utrecht aan ondernemers om plannen in te dienen voor de ontwikkeling van een braakliggend stuk grond aan de Cartesiusweg. Het plan van Charlotte Ernst (stedenbouwkundig ontwerper) en Gerwin de Vries (LINT Landscape Architecture/tegenwoordig Flux

HOF VAN CARTESIUS

Hof van Cartesius maakt als een van achttien landelijke proefprojecten deel uit van City Deal Circulaire Stad.

landscape architecture) werd uitgekozen. Uitgangspunt voor de gemeente was een zone te realiseren voor 'de onderkant van de markt': broedplaatsen voor starters, een groep die weinig kapitaalkrachtig is en daarom vaak het onderspit delft ten opzichte van de markt als het gaat om het invullen van industriezones. Hoewel niet formeel in beleid vastgelegd, vindt de gemeente het belangrijk om deze groep ondernemers binnen haar stadsgrenzen te houden en meer specifiek binnen de grenzen van het Werkspoorkwartier, een te herontwikkelen industriegebied waar Hof van Cartesius deel van uitmaakt. Er waren zo'n tien inzendingen op de open oproep en het project van Ernst en De Vries stak boven de andere uit vanwege de mate van ambitie en realiteitszin bij de initiatiefnemers.

Het initiatief kreeg vanuit de gemeente bij aanvang een tijdelijke status van tien jaar. Vanwege succes en niet-aflatende ambitie en doorzettingsvermogen van de initiatiefnemers, is die periode eerst verlengd tot twintig jaar. Met behulp van een private investering van de Utrechtse lokale ontwikkelaar Overvecht Vastgoed en het geloof in het project en de doelstellingen ervan door eigenaar Bob Scherrenberg heeft de coöperatie het stuk grond kunnen verwerven en is Hof van Cartesius in 2017 getransformeerd van tijdelijke zone naar permanente plek.

HOF VAN CARTESIUS

Regelgeving en rol overheid

De gemeente startte het proces op met een open oproep en bood de initiatiefnemers een lage grondprijs en subsidie om op te starten. De gemeente heeft geen regelgeving aangepast. Het terrein had én heeft als bestemming bedrijventerrein en er gelden standaardregels, bijvoorbeeld wat betreft brandveiligheid en geluidsoverlast. De gemeente vindt regelgeving belangrijk: daarmee kun je de ontwikkeling juridisch in de hand houden waardoor je in geval van misstanden altijd kan teruggrijpen op juridische middelen.

Wel steunt de gemeente het initiatief in het uitdragen van een krachtig verhaal met gemeenschappelijke doelstellingen. Ook was er sprake van welwillendheid bij de gemeenteambtenaren van de afdelingen Vergunningen en Evenementen om de randen van wat mogelijk is op te zoeken. In het hele pakket van regelgeving is namelijk meer mogelijk dan je in eerste instantie denkt.

De provincie verstrekke ondersteuning door inzet van het FINC-team, bestaande uit experts op het gebied van financiële, fiscale en juridische aspecten bij de bouw. Zij hielpen bij het concreet maken van de businesscase van Hof van Cartesius.

Hof van Cartesius wordt gepositioneerd en gezien als (inter)nationaal voorbeeldproject. Daardoor krijgt het veel aandacht en aanloop – veel groepen (inter)nationale bezoekers komen kijken in het hof – en bouwt het aan een sterk netwerk van allerhande partijen, waaronder ook overheidspartijen op alle niveaus. Hierdoor is het project deel uit gaan maken van allerhande nationale programma's met hoge ambities op het gebied van circulariteit. Dat versterkt de positie van het hof. Een van de belangrijkste programma's waar het hof, als een van achttien landelijke proefprojecten, deel van uitmaakt is City Deal Circulaire Stad. Dit is een instrument van de Agenda Stad, het programma waarin negen steden, drie ministeries en drie maatschappelijke partners zich gecommitteerd hebben om groei, leefbaarheid en innovatie in het Nederlandse en Europese stedennetwerk te bevorderen. Het doel is om uiterlijk in 2050 tot volledig circulaire steden te komen, analoog aan de ambitie zoals verwoord in het Rijksbrede programma Circulaire Economie.²

Rol initiatiefnemers

De initiatiefnemers zijn sterk in het maken van een goed verhaal met doelstellingen die gedeeld worden door gemeente, rijk, partners en leden. Omdat het hof samenwerkte met architecten en stedenbouwers waren er ook goede beelden voorhanden. Zo'n aansprekend verbeeld verhaal is een belangrijk product bij het betrekken van partners binnen en buiten de gemeente.

Rol partners

Het vinden van juiste partners, zowel binnen als buiten de gemeente, is volgens de gemeentelijke ruimtelijk regisseur van het gebied waar Hof van Cartesius deel van uitmaakt, Wim Greijn, een belangrijkere sleutel tot succes geweest. Veel partners hebben een concrete betrokkenheid, wat de mate van betrokkenheid versterkt. De Utrechtse investeerder Bob Scherrenberg (Overvecht Vastgoed) en hoofdsponsor van Hof van Cartesius heeft verderop in het gebied bezit en belang. De leden van de coöperatie bouw(d)en letterlijk mee aan het hof

² Betrokken partijen van de City Deal Circulair zijn: de gemeenten Almere, Amsterdam, Apeldoorn, Den Haag, Dordrecht, Haarlemmermeer, Rotterdam, Utrecht en Venlo, ministeries van Infrastructuur en Milieu, Economische Zaken en Binnenlandse Zaken, TNO, Circle Economy en Royal HaskoningDHV.

HOF VAN CARTESIUS

en/of hebben betrokkenheid bij huidige te maken keuzes rondom ontwikkeling en programmering van het hof. Productpartners kunnen het hof benutten als een toonkamer waar hun producten worden toegepast en door vele bezoekers bekeken.

SUCCEFACTOREN

1. Een 'tjgermentaliteit' met name bij de initiatiefnemer Charlotte en haar zus Bianca Ernst die in een later stadium het zakelijk leiderschap op zich nam. De initiatiefnemers liepen ertegenaan dat ze niet precies wisten welke gemeentelijke stappen ze moesten nemen bij de ontwikkeling, wat soms zorgde voor onbegrip en ongeduld bij de initiatiefnemers. Door vol te houden hebben ze bewezen iets goeds neer te zetten in samenspraak met betrokkenen in het gebied en bij de gemeente.
2. Een kapitaalinjectie van een plaatselijke ondernemer (Overvecht Vastgoed) die in het initiatief en de doelstellingen gelooft en zelf belang heeft bij een succesvolle ontwikkeling van de omgeving rondom, omdat hij daar bezit heeft.
3. Gemeente en initiatiefnemers/coöperatie bleven met elkaar in gesprek, ook op momenten dat ze het niet helemaal met elkaar eens waren. Sleutel tot succes was het niet-aflatende vertrouwen van gemeente en initiatiefnemers/coöperatie in elkaar en hun gezamenlijke doelstellingen.
4. Timing: Het project startte gedurende de economische crisis. Hierdoor was de markt niet zo overspannen als hij nu is; de druk op het snel en marktconform invullen van bedrijventerreinen was niet zo groot. Dat gaf de gemeente ruimte een zone in te richten als broedplaats en gaf vervolgens het project tijd zich stap voor stap te kunnen ontwikkelen.
5. Het ontwikkelen van vrijzones zoals Hof van Cartesius heeft tijd nodig. Ontwikkelen kost tijd vanwege gemeentelijke procedures en ook vanwege het vinden van geschikte partners en financiële middelen. Het hof kreeg deze tijd.
6. Hof van Cartesius heeft de stad Utrecht écht iets te bieden: programma voor verschillende doelgroepen, een voorbeeldproject waarvoor (inter)nationaal veel aandacht is en dat Utrecht derhalve mede op de kaart zet en een plek voor mensen om te ontmoeten en voor creatieven om te werken. Het project past ook goed bij het beleid van de gemeente dat gericht is op De gezonde stad.
7. In het grotere Werkspoorgebied, waar Hof van Cartesius deel van uitmaakt, zijn de afgelopen jaren zo'n driehonderd werkplekken bijgekomen. Die kwantitatieve succesfactor draagt ook bij aan het feit dat de gemeente welwillend staat en blijft staan tegenover het project. Door deze groei is er bovendien steeds meer vraag in het gebied naar programma's rondom groen en cultuur. Daar kan Hof van Cartesius weer op inspelen.

AANBEVELINGEN

1. Zorg dat je als initiatief iets te bieden hebt aan de stad en de wijken rondom.
 2. Werk met een aansprekend verteld en verbeeld narratief voor ontwikkeling wat qua doelstellingen door zowel StrandLAB als de gemeente Almere wordt gedragen. Zo'n wenkend perspectief helpt als gemeenschappelijk document om in tijd van tegenslag gezamenlijk op terug te grijpen.
 3. Werk in een netwerk met sterke lokale partners, zowel strategisch als financieel. Een sleutel voor succes is de 'deal' dat een partner iets te brengen heeft, maar ook iets te halen. Bijvoorbeeld kennis, pr, een gevoel
-

HOF VAN CARTESIUS

ergens aan mee gebouwd te hebben en daardoor mentaal eigenaar te zijn (bij bijvoorbeeld vrijwilligers) of inkomsten.

De inzenders van de Open Oproep maakten aansprekende beelden. Zo'n wenkend perspectief helpt als gemeenschappelijk document om in tijd van tegenslag gezamenlijk op terug te grijpen.

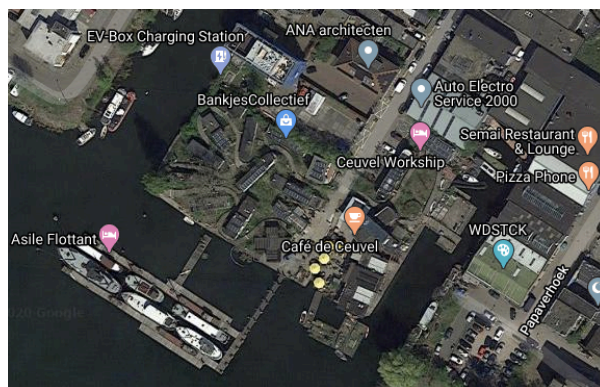
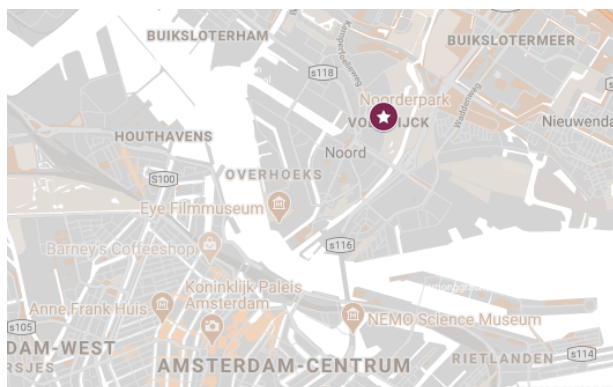
Bronnen

- www.hofvancartesiuss.nl
- Martine Bakker, Geen gemaar, op: *Archined*, Rotterdam 20-03-2018.
- Marieke Berkers (2018). Het Hof van Cartesius is een schoolvoorbeeld van 'samen stad maken' en een voorloper van circulair bouwen, in: *Jaarboek Landschapsarchitectuur en stedenbouw 2018*. pp. 208-213. Wageningen.
- City Deal (2018). De Circulaire Stad: *Utrecht, Hof van Cartesius*. <https://circulairestad.nl/projects/utrecht/hof-van-cartesius/>
- Coöperatie het Hof van Cartesius (mei 2018). *Jaarverslag 2017*. Utrecht.
- Economic Board Utrecht en Alliantie Cirkelregio Utrecht (2017). *Prikkels van opdrachtgevers zijn onontbeerlijk. Visitekaartje voor creatieve en circulaire Werkspoorkwartier*. Utrecht. <https://www.economicboardutrecht.nl/uploads/media/5a5f3f76c3ee4/ebu-hof-van-cartesius.pdf>
- Gesprek met Wim Greijn, ruimtelijk regisseur van de gemeente Utrecht voor het gebied waarvan het Hof van Cartesius deel uitmaakt, op 15 januari 2020.

BROEDPLAATS DE CEUVEL

‘Krijg samen met strategische partners tijdig oplossingsrichtingen voor toekomstige opgaven in de smiezen, dan leer je samen welke juridische kaders verandering behoeven en kun je het proces tijdig aanpassen.’ Els Daems, voormalig gemeentelijk projectleider (projectbureau Noordwaarts)

De Ceuvel is een culturele broedplaats die is ontstaan als resultaat van een prijsvraag, uitgeschreven door de gemeente Amsterdam samen met stadsdeel Noord en het Bureau Broedplaatsen. Gedurende tien jaar fungeert De Ceuvel als werkplek, ontmoetingsplek en restaurant én als onderzoeksplek, een ‘clean tech playground’ voor onderzoek en het testen van nieuwe groene technologie. Zo wordt bijvoorbeeld geëxperimenteerd met planten die de door de voormalige industrie vervuilde grond van het terrein zuiveren. Zeventien woonboten op het droge bieden ruimte aan verschillende kunstenaars en creatieve of duurzame ondernemers.

BROEDPLAATS DE CEUVEL

Locatie

Korte Papaverweg 2 t/m 6, Amsterdam

Periode

2012–2022

Status

Gereed. Tijdelijk project met een looptijd van tien jaar: tot 2024.

De Ceuvel is een van de ruim zestig Amsterdamse broedplaatsen – ateliers voor creatieven – gesteund met subsidie uit het budget voor het broedplaatsenbeleid.

Oppervlakte

4000 m²

Opdrachtgever

Gemeente Amsterdam, Noordwaarts en Vereniging de Ceuvel

Betrokkenen

Het plan is gemaakt door: DELVA Landscape Architecture Urbanism, Metabolic, Space&Matter, Studio Valkenier, i.s.m. Transsolar, Bas van Schelven, Witteveen en Bos, Huib Koel, Woodies in Berlijn. De Ceuvel is sinds eind 2012 een vereniging en alle huurders werken samen om de openbare ruimte te onderhouden en De Ceuvel zo mooi mogelijk te maken en te houden. Leden van de vereniging zijn eigenaren, vennoten of medewerkers van bedrijven die huren of onderhuren van de vereniging. Huurders zijn Cawa-huurders en commerciële huurders.

Financiering

Enmalig broedplaatsensubsidie € 200.000 van de gemeente Amsterdam en een lening bij Triodos Bank van € 200.000 over tien jaar, waarvoor Bureau Broedplaatsen garant staat. Met de bewoners zijn huurcontracten opgesteld. Zij betalen aan de vereniging die weer afbetaalt aan Triodos. Verschillende betrokkenen geven aan dat businessplan erg krap is. Inkomsten van de vereniging komen voort uit vergoedingen als huur, rondleidingen, gebruik van de verblijfsplek en evenementen. Café de Ceuvel is een van de huurders van het terrein.

Proces

De Ceuvel ligt op de voormalige scheepswerf en machinefabriek De Volharding/Ceuvel die van 1920 tot 2001 in bedrijf was. Vanaf 2001 lag het terrein braak. Het maakte deel uit van de grotere ontwikkeling Buiksloterham in Amsterdam-Noord, de transformatie van een industriezone naar een wijk voor wonen en werken. In november 2011 werd voor dit gebied het nieuwe bestemmingsplan onherroepelijk verklaard. Al in 2008 was een tender opgestart voor de ontwikkeling van het gebied en de ambitie van de gemeente was dit op

BROEDPLAATS DE CEUVEL

duurzame wijze te doen. Selectie zou plaatsvinden op basis van duurzaamheidswensen en niet op basis van kosten van realisatie van het project. Voor deze duurzaamheidsambitie had de toenmalige wethouder Maarten van Poelgeest zich sterk gemaakt; het was zijn 'visitekaartje'. Maar de vastgoedcrisis zorgde ervoor dat plannen strandden door terugtrekkende projectontwikkelaars en investeerders.

Het ambitieuze gemeentelijk projectbureau Noordwaarts liet zich niet kisten. In plaats van stilzitten ging het op zoek naar kansen in het gebied om ontwikkeling toch mogelijk te maken. Dat was geen vanzelfsprekendheid, omdat de gemeente zich genoodzaakt zag door de crisis te prioriteren en ook in Buiksloterham formeel een stapje terugdeed. Toch bleven medewerkers van Noordwaarts zoeken naar kansen. Aan de ene kant uit enthousiasme voor de plek. Aan de andere kant vanwege een geloof dat ook andere manieren van ontwikkelen kunnen leiden tot waarden voor een gebied, die in economisch betere tijden van pas kunnen komen.

Besloten werd voor een gedeelte van het gebied in te zetten op zelfbouw. Dat gaf mensen met weinig geld – niet zelden architecten die het moeilijk hadden in crisistijd – de mogelijkheid een eigen huis te realiseren. Overigens bleek uit een door de gemeente gemaakte risicoanalyse dat er weinig animo was voor mensen om te wonen in Buiksloterham. Deze analyse bleek later overigens totaal mis te zijn. Niet alleen de zelfbouw was een succes, ook De Ceuvel zou een veel grotere aanloop hebben van bezoekers dan ooit gedacht. Door de zelfbouw ontstond bovendien al snel een hechte gemeenschap van ondernemende bewoners in het gebied.

De braakliggende locatie aan het Van Hasseltkanaal werd aangewezen als plek voor een broedplaats. Die keuze kwam voort uit het feit dat omwonenden van de zone hadden geklaagd over het terrein. Deze lag in de luwte en was daarom een prima plek voor zaken die het daglicht niet konden verdragen. Die veroorzaakten een gevoel van onveiligheid en overlast. Zaak dus om snel te zorgen voor programma op deze plek dat de sociale veiligheid in het gebied kon verbeteren.

De gemeente Amsterdam, stadsdeel Noord en Bureau Broedplaatsen schreven in 2012 een prijsvraag uit voor een nieuwe broedplaats aan het water. De prijsvraag leverde maar twee inzendingen op. Eén sprong eruit: die van een architectencombinatie met onder andere Space&Matter, Metabolic, Wouter Valkenier en DELVA Landscape Architecture Urbanism. Bij de beoordeling was voor de jury belangrijk dat de ontwerpers een beloftevol plan hadden voor het realiseren van een culturele broedplaats. In de op het droge geplaatste woonboten gelegen aan een steiger zouden de culturele ateliers, de bureaus en een theehuis (dit werd later het café in een apart gebouw) gevestigd worden. Dit type opstal roerde de vervuilde grond niet en maakt toch activiteiten mogelijk. Een slimme zet dus. Daarnaast hadden de inzenders een plan dat aansloot bij de duurzaamheidsgedachte voor het gebied van de gemeente. Ze stelden voor de locatie in te richten met een beplanting die de bodemvervuiling aanpakt en met een aantal gerecyclede woonboten en een loopsteiger.

Al bij het openingsfeest van De Ceuvel werd duidelijk dat de plek aantrekkelijk was voor een nieuwe groep bezoekers van Noord. Het feestje en ook latere evenementen werden druk bezocht. Ironisch daarbij is dat de drukte de buurt wederom in beroering bracht. Er werd weer geklaagd, deze keer vanwege geluidsoverlast. De laatste jaren zijn er betere afspraken gemaakt over de overlast tussen de gemeente, De Ceuvel en omwonenden en nemen klachten af.

BROEDPLAATS DE CEUVEL

In 2012 werd een Vereniging de Ceuvel opgericht. Vanaf 2014 startte formeel de lease van de grond van de gemeente Amsterdam en deze eindigt tien jaar later in 2024.

Regelgeving en rol overheid

De gemeente Amsterdam was, samen met Bureau Broedplaatsen en stadsdeel Noord, uitschrijver van de prijsvraag. Dat die uitvraag er kwam had een aantal redenen die een hoge toevalligheidswaarde hadden. Belangrijk was het moment van uitschrijven – 2012 – midden in de crisis. Ook de steun van een bestuurder was essentieel bij het kiezen voor programma dat experimenten mogelijk maakte. Toenmalige wethouder Maarten van Poelgeest stimuleerde zelfbouw in het gebied en agendeerde de duurzaamheidsgedachte. Hij gaf ook groen licht voor de prijsvraag, ook al lag de ontwikkeling van Buiksloterham formeel stil.

De Ceuvel is onderdeel van de ruim zestig door de gemeente gesubsidieerde broedplaatsen. Bureau Broedplaatsen was een van de trekkers van de prijsvraag. Deze Amsterdamse uitvoerder van een gemeentelijke subsidieregeling ter stimulering van de creatieve sector bestaat al twintig jaar en beheert inmiddels ruim zestig atelierruimtes. De organisatie borgt ook de kwaliteit van de ateliers en plekken en zorgt bovendien (mede) voor financiering.

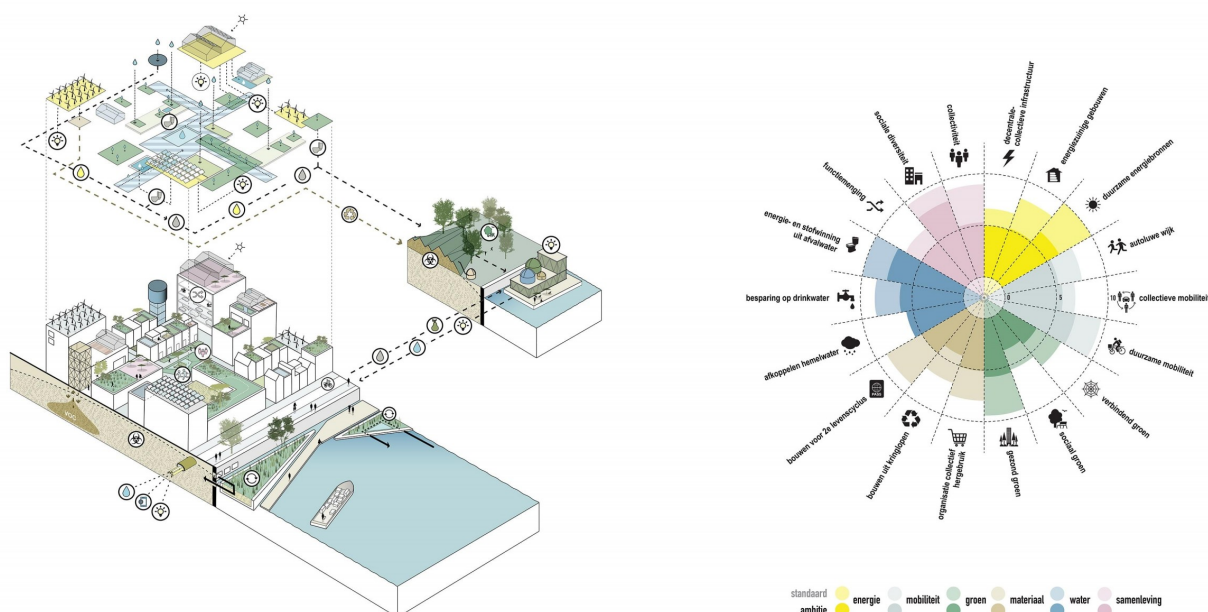
Projectbureau Noordwaarts van de gemeente deed de aanvraag het gebied Buiksloterham (waar De Ceuvel in ligt) welstandsvrij te maken. Toenmalig projectleider Els Daems vertelt dat die aanvraag met name ingegeven werd door de grotere context, een gebied waar ook zelfbouw werd gepland. Door het gebied welstandsvrij te maken, kregen de initiatiefnemers van zelfbouw meer ruimte in mogelijkheden voor ontwerp. Daar konden ook de ontwerpers van De Ceuvel van profiteren. Hen werd een gang naar de welstand bespaard. Het is overigens nog maar de vraag of welstand onwelwillend had gestaan tegenover dit tijdelijke en experimentele project.

Op de vraag of de gemeente succesvolle initiatieven als De Ceuvel een langer bestaansrecht dan de tijdelijke tien jaar moet bieden, is Els Daems helder. Volgens haar moet de gemeente verlenging niet willen. Dan houdt ze niet vast aan haar initiële afspraak, wat niet ten goede komt aan de betrouwbaarheid van de gemeente. Wel kan je eventueel kijken naar andere locaties om succesvolle projecten een kans te geven door te bouwen. Als voorbeeld haalt ze Blijburg aan, het tijdelijke strand inclusief strandtent in de wijk IJburg. Ook dit succesvolle initiatief moest na een afgesproken tijdelijke periode de deuren sluiten, maar het kon wel elders op het eiland een tweede (tijdelijk) Blijburg starten en is inmiddels gevestigd op een vierde plek.

Rol initiatiefnemers

Voor de prijsvraaginzenders was een deel van de lol van het project het experiment dat ze voorstelden. Omdat ze allen uit een andere hoek onderzoeksvragen hadden die ze met het ontwikkelen van De Ceuvel konden beantwoorden, was de betrokkenheid groot. Voor alle partners was het belangrijk het experiment tot een succes te maken. Space&Matter wilde experimenteren met een nieuw type communitygedreven stedenbouw, DELVA was geïnteresseerd in het maken van een landschappelijk plan dat kan bijdragen aan de zuivering van de grond en beantwoordt aan andere duurzaamheidswensen, Metabolic wilde leren hoe circulaire stedelijke ontwikkeling voor elkaar te krijgen en zag in De Ceuvel een passend 'living lab'. Studio Valkenier, verantwoordelijk voor het ontwerp van Café de Ceuvel, zoekt plekken in de stad op waar het kan experimenteren met het levendig maken van deze plekken. De studio ontwikkelde vanuit deze visie onder

BROEDPLAATS DE CEUVEL

Voor alle partners was het belangrijk het experiment tot een succes te maken. DELVA Landscape Architects was geïnteresseerd in het maken van een landschappelijk plan dat kan bijdragen aan de zuivering van de grond en beantwoordt aan andere duurzaamheidswensen. Beeld: DELVA Landscape Architects

meer ook Hannekes Boom, restaurant BRET en de Tuin van BRET in Amsterdam, grotendeels in teamverband.

Initiatiefnemer Sascha Glasl van Space&Matter adviseert om dit soort initiatieven voortaan op eigen grond te ondernemen. De Ceuveldijk heeft een tijdelijke status, waardoor straks een succesvolle plek verdwijnt die wereldwijd bekend is geworden. Het is ook de vraag of de betrokkenheid van huurders, partners, onderzoekers en financiers niet hard terugloopt op het moment dat het eindmoment van bestaan in zicht komt. Wie gaat bijvoorbeeld nog investeren in de publieke ruimte rondom het terrein op het moment dat die zich nog amper zullen terugbetalen?

De Ceuveldijk is een vereniging met huurders. Alle huurders werken samen om de openbare ruimte te onderhouden. Veel van de huidige huurders hebben geholpen om De Ceuveldijk te bouwen of hebben hun eigen boot verbouwd. Nieuwe leden worden via Vereniging de Ceuveldijk geselecteerd.

Rol partners

Een belangrijk netwerk dat in het grotere Buiksloterham ontstond (en getrokken door betrokkenen van De Ceuveldijk, geïnspireerd door hun opgedane kennis aldaar) is dat van de ondertekenaars van het Manifest Circulair Buiksloterham. Initiatiefnemers merkten dat de gemeente op sommige vlakken remmend werkt. Veel innovaties zijn nog niet voldoende beproefd om te worden beoordeeld binnen een bestaande juridische

BROEDPLAATS DE CEUVEL

“Verbonden door de ambitie om te bouwen aan een duurzame toekomst voor de stad”

Het Manifest Circulair Buiksloterham heeft geen juridische status, maar geeft betrokken partijen wel ruimte ‘onder de radar’ te experimenteren ten bate van de in het stuk opgesomde ambities.

context. Een innovatie die juridisch bindend is, kan de partijen tot onvoorziene verplichtingen brengen. Maar ook op dat vlak zijn vernieuwingen nodig willen we werken naar een duurzamere samenleving. Om experimenten toch op gang te blijven houden werd het Manifest Circulair Buiksloterham opgesteld, getekend door onder meer twee wethouders van de gemeente Amsterdam, een bestuurder van stadsdeel Noord, de directeur van Alliander duurzame gebiedsontwikkeling en de manager vastgoed van Alliander, de directeur van onderzoeksinstituut Amsterdam Metropolitan Solutions (AMS), de directeur van Waternet, de directeur van Amsterdam Economic Board en de programmamanager van Amsterdam Rainproof, de zelfbouwers en betrokken architecten en ontwikkelaars van De Ceuvel, waaronder Space&Matter, Metabolic en DELVA Landscape Architecture Urbanism. Het stuk heeft geen juridische status. Dat was een te grote stap, te snel, maar geeft betrokken partijen wel ruimte om ‘onder de radar’ te experimenteren met de in het stuk opgesomde ambities. Wetgeving omzeilen wat betreft veiligheid kan natuurlijk niet. Maar kijken of je bijvoorbeeld waterbeheer anders kan oplossen dan nu juridisch mogelijk is en daartoe samen met de uitvoerende partijen in de werkelijke wereld experimenten doen, kan wel. Dit manifest geeft zo betrokken overheidspartijen of overheidsgerelateerde partijen zoals Waternet de kans al experimenterend te onderzoeken welke toekomstige wijzen van werken kansen hebben en welke niet.

BROEDPLAATS DE CEUVEL

SUCCESSFACTOREN

1. De bijzondere omstandigheden – een vervuild industrieterrein in Amsterdam – zorgden ervoor dat het voorgestelde idee van experimenteren met groene technologie heel goed op zijn plek viel.
2. Het gemeentelijk projectbureau zag waarde in een experimentele ontwikkeling van het gebied, ook al was de financiële waarde niet hoog vergeleken met ontwikkelprojecten met grote ontwikkelaars. De gemeente had ook voorwaarden als het bouwen aan een gemeenschap in een gebied waar verderop in de tijd meer nieuwe bewoners bijkomen. Of de waarde van het trekken van nieuwe doelgroepen naar een bepaalde plek; met De Ceuvel werd Amsterdam-Noord echt op de kaart gezet voor mensen uit andere stadsdelen, van buiten de stad en zelfs internationale bezoekers. De Ceuvel trekt zo'n 35.000 bezoekers per jaar. Dit soort successen heeft grote gevolgen: het vergroot de bekendheid en verbetert het imago van stadsdeel Noord, zorgt voor hogere grondprijzen in en rond Buiksloterham en stimuleert ook andere ontwikkelingen zoals de verbetering van infrastructuur of verbreding van winkelaanbod, horeca en ander programma in de omgeving. Ook de creativiteit die uit het netwerk is gekomen, is groot en de kennisontwikkeling die dat heeft opgeleverd heeft hoge financiële waarde.
3. Alle betrokkenen hebben geleerd van het project en zetten in vervolgprojecten hun kennis voort en verdiepen deze. Een schoolvoorbeeld van een lerende stad. Door de betrokkenheid die initiatiefnemers (steeds meer) met Noord kregen, zijn vervolgprojecten ook in Noord gesitueerd. Zo werkt Space&Matter aan de duurzame wijk Schoonschip en een stedenbouwkundig plan voor het gebied rondom de Klaproosstraat. DELVA werkte een schaalniveau hoger plannen voor een duurzame publieke ruimte uit voor Buiksloterham en Metabolic vergrootte kennis en draagvlak voor de circulaire stad.
4. Voormalig gemeentelijk projectleider Els Daems geeft aan haar teamleden te selecteren op durf om in zee te gaan met experimenten. Wie zich daar niet comfortabel bij voelde, kon beter op andere projecten in de gemeente aan de slag. Zo ontstond een opdrachtgevend team dat actief wilde zoeken naar kansen en de uitdaging inzag van omgaan met hobbels op je pad. Die mentaliteit heeft geholpen bij het initiëren van de prijsvraag en steunen van het project.
5. Omdat juridische kaders ontbraken voor het kunnen uitvoeren van experimenten werd door initiatiefnemers het Manifest Circulair Buiksloterham opgesteld. Dat manifest heeft geen juridische status, maar is wel een belangrijk document om meer ruimte te creëren om te experimenteren en om dat ook met belangrijke partners te doen die bij de uitvoering van innovaties een belangrijke rol spelen, zoals de gemeente, Alliander of Waternet.

AANBEVELINGEN

1. Regelgeving op korte termijn aanpassen blijkt vaak lastig of onmogelijk. Ga op zoek naar manieren om duurzaam commitment vast te leggen met overheidspartijen en andere partijen wat betreft gedeelde ambities, zodat experimenteren rondom bepaalde thema's gemakkelijker kan.
 2. Sluit met je programma goed aan op beleidsambities die voor het gebied rondom zijn benoemd. Wat de Almeerse context betreft kan bijvoorbeeld voortgebouwd worden op de twee identiteitsdragers van Almere. Een gezonde en groene stad en Stad van het experiment: (ruimte voor) het nieuwe pionieren. Geef met focus en partners invulling aan deze thema's. Bedenk ook hoe je met de locatie aan de 'poort' van Almere voor de regio meerwaarde kan geven aan deze onderwerpen.
-

BROEDPLAATS DE HEUVEL

3. Krijg samen met strategische partners tijdig oplossingsrichtingen voor toekomstige opgaven in de smiezen, dan leer je samen welke juridische kaders verandering behoeven en kun je het proces om deze aan te passen tijdig vormgeven.

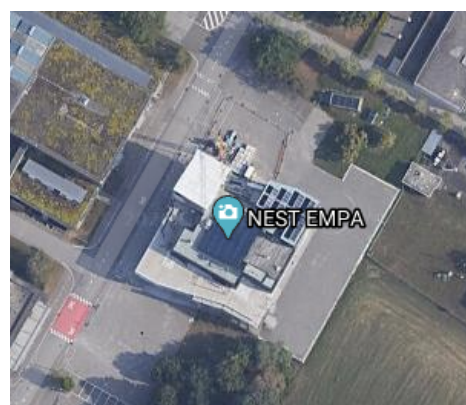
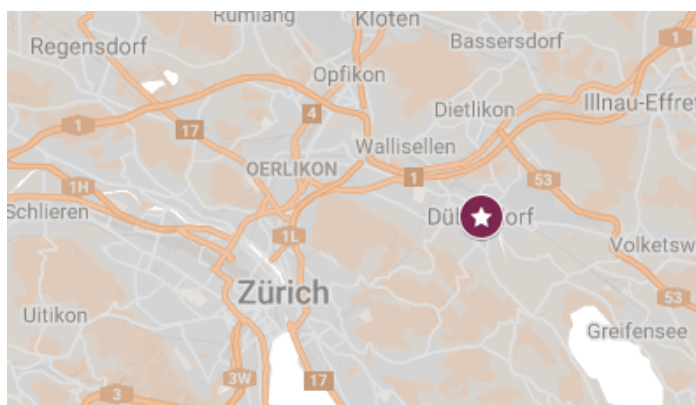
Bronnen

- www.deceuv.nl
 - Amsterdam (juli 2019). *Amsterdams atelier- en broedplaatsenbeleid 2019–2022*. Amsterdam.
 - Gemeente Amsterdam et al. (5 maart 2015). *Manifest Circulair Buiksloterham*. Amsterdam.
 - <https://www.amsterdam.nl/projecten/buiksloterham/circulair/>
 - Manouk van Egmond (9 augustus 2018). Tijd voor trashdating, want ‘afval ruimen moet cool worden’, in: *NRC*.
 - Martijn Kruijf (24 november 2014). De Ceuvel, een delicate oase op: *Archined*, Rotterdam.
 - Rijksvastgoedbedrijf, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, VCRS (2019). *Value-Cycle For Real-Space, Een onderzoek naar de bijdrage van transsectorale samenwerking in informele gebiedsontwikkeling aan de creatie van maatschappelijke waarde*. Den Haag.
 - Vereniging de Ceuvel. *Jaarverslagen 2016, 2017 en 2018*. Amsterdam. Geraadpleegd van <https://deceuv.nl/nl/jaarverslagen-vereniging-de-ceuvel/> januari 2020.
 - Gesprek met Sacha Glasl, architect en partner Space&Matter op 21 november 2019.
 - Gesprek met Els Daems, voormalig projectleider Noordwaarts, gemeente Amsterdam op 30 januari 2020.
-

NEST

***'NEST biedt onze partners een levend laboratorium om nieuwe innovaties te testen en te optimaliseren.'* Reto Largo, managing director NEST**

NEST – Next Evolution in Sustainable Building Technologies – is een gebouwcomplex dat bestaat uit een centraal skelet en drie open platforms, waar individuele modules kunnen worden geïnstalleerd op basis van het plug-and-playprincipe. De onderdelen hebben ook een functie: mensen wonen en werken in de units, waardoor het een levend laboratorium is.

Locatie

Überland Strasse 129, Dübendorf, Zwitserland

Periode

2009–heden

Status

Het skelet met de drie open platforms is in 2016 geopend. Verschillende modules zijn al op de platforms gemonteerd, zoals het DFAB HOUSE, een huis dat grotendeels digitaal gebouwd is of een module waarin geëxperimenteerd wordt met het gebruik van daglicht en de toepassing van zonne-energie. Het onderzoek naar daglichttoetreding is ook deel van een onderzoek naar duurzame en prettige werkplekken.

NEST

NEST bestaat uit een centraal skelet en drie open platforms, waar individuele modules kunnen worden geïnstalleerd op basis van het plug-and-playprincipe. Situatie voor en na het 'pluggen' van het DFAB HOUSE.

Oppervlakte

2660 m² gebouwskelet en 1930 m² ruimte voor te plaatsen units.

Opdrachtgever

EMPA (Swiss Federal Laboratories for Materials Science and Technology), ETH Zürich

Betrokkenen

Voor het onderzoek en ontwerp van het skelet was ZJA Zwarts & Jansma Architects verantwoordelijk, samen met Empa. Gramazio Kohler Architects ontwierp vervolgens NEST. NEST bestaat verder uit een grote verzameling aan projectpartners, meer dan honderd partijen. Van leveranciers van bedrijfsleven zoals bijvoorbeeld sanitairleverancier Duravit, verzekeraar Zwitserleven, hogescholen en universiteiten tot en met overheden op alle niveaus. Elke in te pluggen module is in feite een project met een hele reeks aan projectpartners.

Financiering

Alle projectpartners samen financieren ieder op eigen wijze verschillende onderdelen van het project. Ontwerp en bouw van het frame is gefinancierd door Empa (Swiss Federal Laboratories for Materials Science and Technology), ETH Zürich, kanton Zürich, gemeente Dübendorf en rijksoverheid Zwitserland. Er is veel budget beschikbaar omdat gewerkt wordt aan producten voor de markt. Daardoor willen commerciële partijen en onderzoeksinstituten graag investeren.

Proces

In 2010 toonde Empa op de Swissbau-beurs in Basel een voorloper van NEST. Met het project Self presenteerde het een unit, zo groot als een zeecontainer, waarin twee mensen kunnen wonen en werken, en die zelfvoorzienend is qua energie en water. Self was zowel een onderzoeks- als een demonstratieproject. Terwijl dit project zich ontwikkelde, stelde Empa een meer ambitieus vervolg op dit project voor aan het uitvoerend bestuur van de ETH, de universiteit in Zürich. Wat nu als je een onderzoekslaboratorium bouwt met

NEST

1:1 gebouwde objecten en waar mensen in kunnen wonen en werken? Dan test je niet alleen constructietechnieken, maar ook het gebruiksgenot.

Wat begon als een onderzoeksproject werd een nationaal project toen het kanton (de provincie) besloot te participeren met budget. NEST ontving 2,5 miljoen Zwitserse francs (ongeveer € 2,3 miljoen). De Zwitserse overheid was graag bereid te investeren. Nest geeft namelijk veel kansen voor groei van Zwitserse bedrijvigheid op het gebied van productie van materialen en bouwelementen. Als de Zwitserse markt groeit, zorgt dat ervoor dat de Zwitserse franc als munteenheid sterk blijft. Met de gemeente Dübendorf werd een ontwikkeltraject opgestart. Binnen een jaar schaarden de volgende partijen zich achter het project: Ernst Göhner Foundation, het ETH-bestuur, het ministerie van Energie, het kanton Zürich en de gemeente Dübendorf.

De experimenten vinden plaats aan de buitenkant van het gebouw en het bouwskelet met onder meer een trappenhuis dat de structuur zijn identiteit geeft, bevindt zich aan de binnenkant. Op de modulaire onderzoeks- en innovatiehub worden voortdurend nieuwe woningen, kantoren en onderzoekseenheden geïnstalleerd en vervangen, dus het gebouw – of op zijn minst de buitenste schil – verandert voortdurend. Gedurende het hele proces blijft de kern van het gebouw – met een atrium, gedeelde ruimtes en een geavanceerd prototypisch energie- en watersysteem in de kelder – constant.

Op dit moment wordt geëxperimenteerd met digitaal bouwen (DFAB HOUSE), met innovatieve wijzen van gebruik van hout in architectuur en interieurbouw. Ook vindt onderzoek plaats naar de condities voor duurzame werkomgevingen, toepassing van zonne-energie voor fitness- en wellnessfaciliteiten, bouwen met lichtgewicht constructies, bouwen met herbruikbare, te recyclen of composteerbare materialen, toepassing van zonne-energie en daglicht bij bouwprojecten.

In dit project wordt bouwen onderwerp van onderzoek. Het roept elementaire vragen rondom bouwen, wonen en ontwikkelen op. Daarmee leer je andere dingen dan in de praktijk waar de bouwsector vaak juist conventioneel is wat innoveren betreft. En wat betekent composteerbaar en met te hergebruiken materialen bouwen voor de waarde van woningen? Het huis zal immers volledig in delen verkoopbaar zijn wanneer het als woning afgeschreven is. Wel moet opgemerkt worden dat vanwege de focus op het maken van producten voor de markt de elementaire vragen maar mondjesmaat verdiept onderzocht worden door de betrokken partners.

Regelgeving en rol overheid

Het skelet van het gebouw voldoet aan alle bestaande regelgeving. Er zijn bijvoorbeeld vluchtroutes in geval van brand. Ook alle interventies voldoen aan de veiligheidseisen die aan bouwen worden gesteld. Het kanton en de gemeente sturen niet, maar bieden steun met financiering, bijvoorbeeld via subsidies voor starters.

Het kanton Zürich geeft aan een aanzienlijk belang te hebben bij NEST, wat betreft legitimering van zijn beleid van stedelijke verdichting. Dergelijk beleid roept allerlei vragen op wat betreft ruimtelijke uitwerking. Hoe maak je compacte woningen waar het comfortabel leven is, op welke wijze kun je verdichtingsopgaven oppakken om het energienetwerk te verduurzamen? Er is behoefte aan ruimte om oplossingsrichtingen te testen. Niet alleen op hun praktische werkzaamheid, maar ook op hun waardering uit de markt of beleving

NEST

Het draait allemaal om innoveren voor de markt bij NEST, vandaar dat er budget is om kostbare mock-up 1:1-modellen te maken, zoals deze van de dakconstructie van NEST HILO, het appartementengebouw dat deel uitmaakt van NEST.

door het publiek. NEST biedt de ruimte om al die aspecten rondom innovatie te testen, zonder dat je besluiten moet maken voor de grote schaal. Voor het kanton biedt NEST dus niet alleen die broodnodige testruimte, maar fungeert het gebouw tegelijkertijd als legitimering dat het beleid van verdichten de juiste keuze is. Vanwege dit politieke belang is het kanton geneigd creatief mee te denken wat regelgeving en vergunningen betreft, hetzij altijd binnen de mogelijkheden van de wet.

Rol Initiatiefnemers

Met NEST worden onderzoek en experiment – corebusiness van initiator Empa – gecombineerd met toepasbaarheid. NEST zorgt als project ervoor dat uitkomsten van experimenten een markt vinden. Ook stimuleert NEST vanwege de nauwe relatie tussen onderzoek en markt nieuw onderzoek dat voortkomt uit vragen uit de markt.

Rol partners

In NEST kan meer dan in de bouwpraktijk. Omdat toegewerkt wordt naar nieuwe producten voor de markt durven partners veel meer risico's te nemen. Zo worden er mock-ups – een model op ware grote – gebouwd om te kijken of producten voldoen aan veiligheidseisen wat betreft constructie. Vorig jaar is bijvoorbeeld op de hoogste verdieping van NEST een drielaagse en 220 m² grote woning gebouwd, het DFAB HOUSE. Dit is

NEST

volledig digitaal gepland en gebouwd met onder meer een digitaal geprint plafond. Bouwers en constructeurs zijn meestal niet bereid risico's te nemen met nieuwe technieken. Ze willen dat eerst de werkzaamheid bewezen is door andere partijen. Vanwege technische onzekerheden is het ook voor vergunningverleners lastig in te schatten wat risico's zijn. Nu het project deel uitmaakt van een proef was dat veel minder een probleem. Onderzoeksinstituten zoeken dus de randen op van wat mogelijk is.

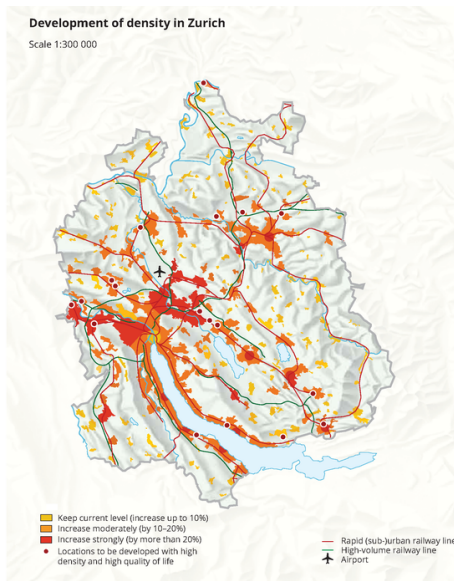
Dat lijkt mooi, maar deze met veel budget gefinancierde innovatiedrift heeft ook een keerzijde. Veel van de experimenten zijn erg specifiek en kostbaar. Het is daarom twijfelachtig of ze ooit voor een brede doelgroep beschikbaar zullen zijn. Dat is jammer. Er is namelijk veel behoefte aan innovatie in bouwen van woningen voor grote doelgroepen. Aan vragen als 'hoe bouw je duurzame sociale huur' of 'hoe maak je betaalbare watervaste producten van hout' wordt geen aandacht besteed. Je zou er welhaast voor pleiten het budget te verlagen, dan ontstaat als vanzelf aandacht voor de betaalbaarheid van innovatieve oplossingen. Het is daarmee ook de vraag of de door het kanton gewenste oplossingen voor leefbare, verdichte steden er wel komen gaan.

SUCCEFACTOREN

1. Alle betrokken in dit project hebben iets te halen én iets te brengen. Partijen participeren vanwege kennis en stakeholders en leveren daarvoor inspanningen, (politieke) steun en budget/mankracht. Ook ontwikkelaars zijn geïnteresseerd; de partijen die uiteindelijk de innovaties in de praktijk elders moeten gaan toepassen. In de wereld van de marketing duidt men dit aan met de term 'brand fit': partners en project passen naadloos bij elkaar. Het is logisch dat ze samen optrekken omdat er sprake is van gezamenlijke waardecreatie.
2. Bij NEST vallen plek, verhaal en proces samen. Het NEST-gebouw is met zijn fysieke vorm het podium waar de interactie door middel van bouwen en testen plaatsvindt. Het project is tegelijkertijd een laboratorium en toonzaal.
3. Er is niet per se sprake van het oprekken van de regelgeving, maar wel zijn partijen, inclusief gemeente en kanton, bereid meer risico te nemen omdat de verschillende projecten testprojecten zijn en er vooruitzicht bestaat op verdienen aan investeringen op middellange termijn en een leefbare verdichte stad.

AANBEVELINGEN

1. Kies voor een focus op werkelijke opgaven en de mogelijkheid om hiervoor ervaarbare oplossingen te bieden. Dit vergroot je maatschappelijke impact. Dit vergroot ook de kans op betrokkenheid van maatschappelijke partners en partners uit de markt, goodwill bij overheden en kansen voor financiering. Er is grote behoefte aan deze kennis. Met het veranderen van allerlei elementaire wijzen waarop we leven (duurzamer, circulair, inclusiever etc.) heeft de wereld behoefte aan plekken waar je kan beleven hoe andere manieren van leven eruitzien, hoe je ze beleeft en hoe je ze bouwt.
 2. Kijk of er vooruitzicht bestaat bij partners op het verdienen aan investeringen op middellange termijn of het bijdragen aan beleidsdoelstellingen (bijvoorbeeld het werken aan een leefbare verdichte stad). Met dit soort vooruitzichten groeit de bereidwilligheid van partners en overheid om mee te werken, bij te dragen en soepel op te treden wat betreft het opzoeken van de randen van de regelgeving.
-

Het kanton (provincie) Zürich steunt het project, omdat het innovatieve wijzen van bouwen oplevert die het nodig heeft om zijn verdichtingsopgave tot een succes te maken.

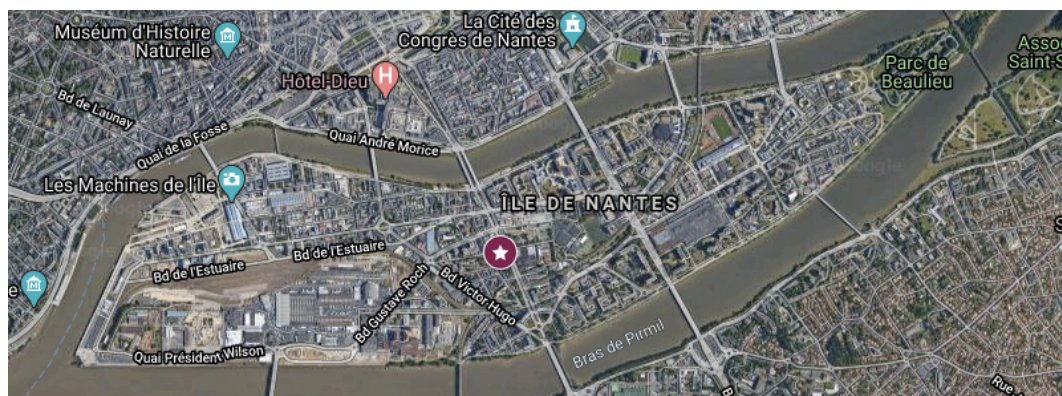
Bronnen

- www.empa.ch/web/nest
- Empa Quarterly 53 (2016). *NEST special*. Dübendorf.
- Stephanie Engeli (23 mei 2016). NEST: building of the future is up and running, op: eawag.com.
- ETH Zürich (27 februari 2019). *Building digitally, living digitally*. Zürich. Persbericht over de opening van NEST-unit DFAB HOUSE.
- Guillaume Habert, Arno Schlueter (red.) (2016). *Expanding Boundaries: Systems Thinking in the Built Environment: Sustainable Built Environment Regional Conference*. Zürich.
- Harriet Thorpe (22 oktober 2019). A house in Zurich questions the aesthetics of digitally-designed architecture, in: *Wallpaper*, <https://www.wallpaper.com/architecture/dfab-house-cooper-union-eth-zurich>.
- Gesprek met Rein Jansma (ZJA) op 17 januari 2020.

PLAN-GUIDE ÎLE DE NANTES

‘Off you go. That’s all.’ Jean-Marc Ayrault, burgemeester van Nantes

Aan de herontwikkeling van het industriële gebied Île de Nantes ligt geen strak masterplan, maar een krachtig proces ten grondslag: een *plan-guide*. Het plan-guide gaat uit van een zeer nauwkeurige studie van wat er al is: de survey. Elke vijf jaar wordt de survey herhaald en aan de hand van de uitkomsten het plan herzien.

PLAN-GUIDE ÎLE DE NANTES

Locatie

Île de Nantes, Nantes, Frankrijk

Periode

1998–nu

Status

Een groot deel van gebied Île de Nantes is herontwikkeld, maar het project is nog steeds ‘ongoing’.

Oppervlakte

337 ha

Opdrachtgever

Gemeentelijke projectbureau Société d’Aménagement de la Métropole Ouest Atlantique (SAMOA)

Betrokkenen

Gemeente Nantes met een belangrijke rol voor Jean-Marc Ayrault, die van 1989–2012 burgemeester van Nantes was, en Laurent Théry, de directeur van de gemeentelijke dienst Nantes Urban Community en vanaf 2003 directeur van het voor de ontwikkeling van Île de Nantes opgerichte gemeentelijke projectbureau Société d’Aménagement de la Métropole Ouest Atlantique (SAMOA). Ontwerper van het plan-guide is landschapsarchitect Alexandre Chemetoff. Hij leidde tot 2000 het ontwerpatelier Atelier de l’Île de Nantes. Na hem hebben andere ontwerpers, waaronder Marcel Smets en Atelier Jacqueline Osty, het ontwerpproces overgenomen. Chemetoff hamerde op het breed betrekken van lokale ondernemers en creatieven.

Financiering

Overheid en marktpartijen.

Proces

Toen de stad Nantes in 1987 haar scheepsdokken sloot, lag het voor de hand het industriële gebied waar deze gelegen waren – het Île de Nantes – als woon-werkgebied bij de stad te trekken. Maar gemakkelijk was deze taak niet. Het sluiten van de dokken was een gevoelige zaak voor de stad en haar bewoners. Het tijdperk van Nantes als havenstad werd ermee afgesloten en dat betekende voor de stad een verlies van banen en imago. De socialistische regering die in 1989 aan de macht kwam in de stad zag in dat het de tijd moest nemen om mensen te laten wennen aan veranderingen. Ook zag ze in dat de relictten op het terrein belangrijk waren om te bewaren. Ze beantwoordden aan de herinneringen die bewoners hadden aan het industriële verleden.

De case het Île de Nantes toont ook de meerwaarde van sterke spelers in het veld. In het geval van Nantes was dat de burgemeester: Jean-Marc Ayrault. Hij had geen behoefte aan het snel doorhakken van knopen en maken van heldere toekomstbeelden, maar eerder aan reflectie en kalmte. Zijn doel voor de stad was om – zo zei hij al in zijn openingsrede als burgemeester – de stad een sterk imago te geven. Maar zijn positieve beeld

PLAN-GUIDE ÎLE DE NANTES

voor de stad zag hij niet per se gevat in een of meerdere iconische gebouwen. Hij wilde juist het beeld laten ontstaan van Nantes als een metropool die dynamisch was, met een sterke cultuur en goede verbindingen. Vandaar zijn besluit een metrolijn aan te leggen en een atlas te maken van tachtig projecten rondom de rivier de Loire waarbij de regio plots zichtbaar deel uitmaakte van de 'metropool' Nantes. Île de Nantes was een van deze projecten. De burgemeester benadrukte het culturele belang van zijn strategie tot metropoolvorming: de regio was economisch al sterk, maar bestond als 'sterke regio' nog niet in de hoofden van de mensen.

Passend in deze strategie was het aanstellen van Alexandre Chemetoff in 1999. Hij stelde een open planproces voor en ontwierp een bijpassend instrument voor deze wijze van ontwikkelen: het plan-guide. Drie teams werden uitgenodigd gedurende negen maanden aan een plan én methode te werken. De specificaties die de teams meekregen waren duidelijk gedefinieerd en tonen dat de gemeente een helder beeld had van haar langetermijndoelstellingen: de herinnering van plaatsen, promotie van activiteiten gesitueerd aan de rivier, de balans tussen verschillende manieren van reizen, cohesie in stedelijke ontwikkeling en het creëren van eenheid. Het plan moest dus niet alleen over stenen gaan, maar vooral ingaan op hoe verbindingen en programma te maken die het gebied op de kaart zetten als een eenheid. Cultuur (evenementen en kunstprogramma) maakte intrinsiek deel uit van de gehele ontwikkeling. In de woorden van de burgemeester: 'There is not a cultural component; the development planning of the city is a cultural act.'

Een plan-guide gaat uit van een zeer nauwkeurige studie van wat er al is: de survey. Het terrein is letterlijk tot op de laatste steen in kaart gebracht. Welke materialen liggen op de grond en kunnen eventueel hergebruikt worden, welke gebouwen zijn waarom van belang, welke planten groeien hier? Maar ook: wat doen mensen in het gebied, welke bedrijven of start-ups zijn er, waarom komen mensen hiernaartoe, welke herinneringen leven bij mensen over deze plek? Deze kennis maakte het mogelijk een ontwikkeling op te starten waarbij de relatie heel nauw is tussen plek/wat er is en transformatie. Of zoals Chemetoff het verwoordde: het plan is geen document met regels of een tekening op papier, maar de plek zelf. Elke vijf jaar werd dit onderzoek herhaald. Het leverde de input voor de documentatie en de kaart van de bestaande situatie. Het onderzoek stelt de ontwerpers in staat zaken van verschillende schaal te combineren die vooraf niet met elkaar in relatie werden gebracht.

Het plan-guide was als een onderlegger van landschap met publieke plekken en projecteerde daarop een aantal te ontwikkelen projecten. Steeds laat het ontwerpsteam een plankaart zien die bestaat uit twee beelden: de bestaande situatie en de geplande situatie. Bijzonder is het voorstel het plan constant te actualiseren; beide kaarten. Wanneer een project is gerealiseerd, wordt het bijgetekend in de bestaande situatie. De plankaart krijgt ook een update. Moeten plannen bijgesteld worden, dan zal het nieuwe toekomstbeeld er anders uit gaan zien dan de eerder geplande situatie. Het proces verloopt zoals een vakantiereis. Je plant een bepaalde weg op te gaan, maar gaandeweg de reis – deels gevoed door ervaringen die je opdoet tijdens het reizen en veranderende omstandigheden zoals het weer, of tips ter plekke verkregen – verandert de route. Meestal subtiel, soms wat rigoureuzer. Voor Chemetoff was ook van belang dat elk project even belangrijk was. 'Er zijn geen kleine projecten', schrijft hij. Programma wordt gemaakt op basis van wat er al plaatsvindt en wat eraan zit te komen.

PLAN-GUIDE ÎLE DE NANTES

Met het vijfjarig onderzoek stuitte het ontwerpteam op de start-up van kunstenaars François Delarozière en Pierre Orefice. Zij maakten grote mechanische objecten als straatkunst en wilden graag een grote olifant bouwen. De olifant is hét beeldmerk geworden van het Île de Nantes.

Regelgeving en rol overheid

Een daadkrachtige en sturende overheid met een krachtige visie. Omdat het bestuur koos voor een procesgerichte ontwikkeling kon het ambtelijk apparaat omgaan met de vraag om flexibiliteit in de uitvoer. De bestuurscultuur was er een van durf. Dat voedde de creativiteit bij iedere betrokkene bij het project; iedereen werd uitgedaagd om voorbij standaardoplossingen te denken, zowel ontwerpers als ambtenaren.

Rol initiatiefnemers

Voor Alexandre Chemetoff geldt dat hij het proces vooral als een sociaaldemocratisch project zag. Het project werd een soort experimentele ruimte waar zaken getest konden worden en in die zin vormt het een directe democratie.

Dit project is een voorbeeld van een visionair project van een sterke bestuurder, die – en dat gebeurt niet zo vaak – de tijd wilde nemen het project tot wasdom te laten komen. Chemetoff kon binnen deze bestuurscultuur zijn plan-guide presenteren, ontwikkelen en uitvoeren.

PLAN-GUIDE ÎLE DE NANTES

Rol partners

Tijdens het vijfjarige onderzoek stuitte het ontwerpteam op de start-up van kunstenaars François Delarozière en Pierre Orefice. Zij maakten grote mechanische objecten als straatkunst en wilden graag een grote olifant bouwen. Maar zo'n groot dier konden ze in hun studio niet bouwen. Ze waren dus op zoek naar een grotere, hogere atelierruimte. Het ontwikkelteam vond de kunstenaars sympathiek en hun werk passend bij het terrein en namen deze veldwerkvondst op in de lijst projecten die in de driejaarlijkse hernieuwing van het plan een plek moest krijgen. De atelierruimte werd gevonden, de olifant werd gebouwd. Het dier is in de loop der jaren hét beeldmerk geworden van het Île de Nantes. Een kunstwerk dat inmiddels hoort bij het eiland en dat dient als baken waar mensen van ver af op afkomen.

De case het Île de Nantes toont ook de meerwaarde van sterke spelers in het veld. In het geval van Nantes was dat de burgemeester: Jean-Marc Ayrault (rechts). Hij had geen behoefte aan het snel doorhakken van knopen en maken van heldere toekomstbeelden, maar eerder aan reflectie en kalmte.

SUCCESSFACTOREN

1. Omdat het plan elke keer veranderde – zowel de bestaande als de toekomstige situatie – waren bestuurders elke keer bij besluiten genooddaakt te denken vanuit een geactualiseerde stand van zaken. Dat zorgde ervoor dat besluiten over de toekomstige ontwikkeling van het gehele gebied werden genomen op het niveau van programma en projecten. Die besluiten werden dus erg belangrijk, want gekoppeld aan een gewenste soepele voortgang van de ontwikkeling van het gebied. Vanwege hun belang waren overheden genegen bereidwillig op te treden wat betreft een soepele verstrekking van vergunningen voor evenementen en kleinere bouwprojecten.
2. Dit project is bestuurlijk gedragen door de burgemeester, waardoor een sterke politieke wil ontstond voor de voorgestelde open pragmatische benadering.
3. Het project bewijst dat het hebben van geduld met de ontwikkeling van een plek en het bereiken van hoge ambities op het gebied van leefbaarheid (voor Nantes als stad) samen kunnen gaan.
4. Het project had een sterk narratief dat oog toonde voor de identiteit van de plek en ambities beschreef voor de hele regio: Nantes is geboren aan de rivier, als een havenstad in verbinding met de open zee. Dit narratief is van belang geweest om het project te laten landen in de hoofden van bewoners en ook medebestuurders (uit zowel Nantes als aangrenzende gemeenten).
5. Het plan guide is zowel een technisch als poëtisch document. Het spreekt daarom zowel praktisch als verhalend aan.

PLAN-GUIDE ÎLE DE NANTES

AANBEVELINGEN

1. Een plan geeft een krachtig beeld bij een ontwikkeling en schept zo duidelijkheid. Dat kan helpen bij het vormen van een gedeeld beeld: 'Dit is het beeld dat we samen gevormd hebben, we nodigen u uit met ons dezelfde kant op te kijken.' Een plan kan ook de route naar de toekomst verbeelden en geeft daarmee richting. Een beeld helpt bij het samenvoegen van fragmenten tot een geheel. Voorbeeld van wat zo'n narratief zou kunnen zijn: Almere is geboren aan, zelfs ontsproten uit het water, als stad aan de zee (Al-Mere) en met een sterke pioniersgeest. StrandLAB beantwoordt (nu al) sterk aan dit beeld en kan door programmering en ontwikkeling dit gedragen beeld verder cultureel invulling geven, gelegen op een voor dit verhaal strategische en metaforische locatie.
2. Zie alle projecten als belangrijk bij het verder brengen van het proces zoals verwoord in het narratief. Evenementen zijn even belangrijk als projecten.
3. Zorg voor draagvlak bij bestuurders met besluitbevoegdheid.
4. Processen rondom vergunningen zijn vaak taai en kosten veel tijd. Deze case toont dat tijd een constructieve factor kan zijn in processen. Het proces/de tijd is in feite het project.

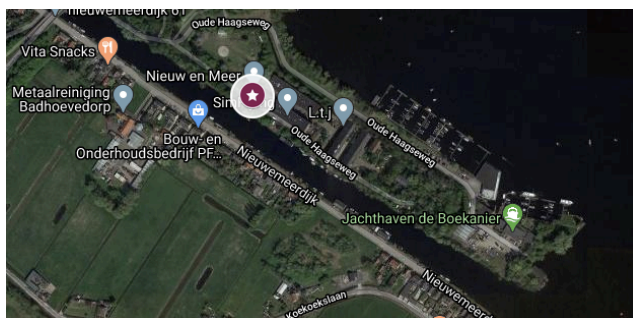
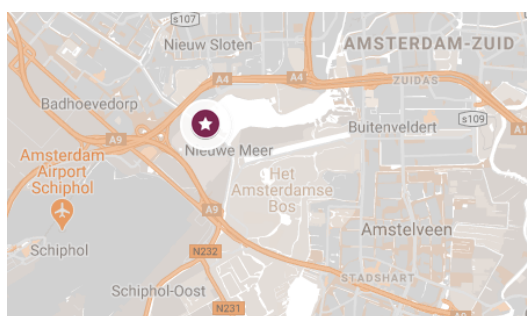
Bronnen

- Architecture Workroom Brussels (2012). Nantes, Île de Nantes. From planning to guiding the evolution of the city, in: *Changing Cultures of Planning*. Brussel, pp. 89-128.
 - Aude Chassériau en Jean-Pierre Peyon (oktober 2004). Le projet île de Nantes, ou comment la ville se réconcilie avec son fleuve, in: *ESO*, nr. 22.
 - Alexandre Chemetoff (2010). *Le plan-guide (suites)*, Archibooks, Parijs.
 - Lisa Dietrich en Caroline Dahl (26 mei 2016). Île de Nantes 2000–2010: a method for the meantime?, in: *Journal of Landscape Architecture*, nr. 11:2, pp. 72-83.
 - Frédérique de Gravelaine (2009). À Nantes, la mutation d'une île, in: *Place Publique, les Chroniques de l'Île de Nantes 1*. Nantes. <https://issuu.com/jocaseria/docs/chroniques>.
 - Frédérique de Gravelaine (2009). La Loire au centre, in: *Place Publique, les Chroniques de l'Île de Nantes 2*. Nantes.
 - Frédérique de Gravelaine (2010). Le temps du projet, in: *Place Publique, les Chroniques de l'Île de Nantes 3*. Nantes.
-

STADSLAB LANDTONG NIEUWE MEER

‘Terwijl de ad-hocactie effectief was in het tegenhouden van het hotel, vraag ik me af of het ook een goede basis vormt voor de fase van ontwikkeling die daarna komt.’³ Jesse Stammers, adviseur bij Antea Group en onderzoeker bij R-LINK

In de groene omgeving van de Nieuwe Meer in Amsterdam is sinds 2017 een stadslab actief: StadsLab Landtong Nieuwe Meer. Wat ontstond als een protestplan is nu een stadslab. Betrokkenen beschrijven het lab als een experiment in ruimtelijke vormgeving dat van onderop door belanghebbenden en bewoners wordt

³ Karin de Nijs, Melika Levett en Stan Majoor (januari 2020). *Open stad. Werken aan duurzame en democratische steden*. p. 99. Amsterdam en Den Haag: R-LINK en Platform31.

STADSLAB LANDTONG NIEUWE MEER

vormgegeven. StadsLab Landtong Nieuwe Meer is een 'levend' laboratorium waar geëxperimenteerd wordt met projecten om beleving, natuur, recreatie, beweging, voedsel, kunst en water met elkaar te onderzoeken en te verbinden.

Locatie

Nieuwe Meer, Amsterdam

Periode

2017–heden

Status

Het project is nog gaande, dus het programma is nog volop in ontwikkeling. Er is plek voor land art, natuurconcert, een varend bos, een klankfietspad, openluchtevenementen en -experimenten, amfitheater voor tentoonstellingen en optredens, gastateliers voor internationale uitwisselingsprojecten en een zelfvarende Bospont naar het Amsterdamse Bos.

Een Bospont maakt deel uit van het 'levend' laboratorium waar geëxperimenteerd wordt met projecten om beleving, natuur, recreatie, beweging, voedsel, kunst en water met elkaar verbonden te onderzoeken.

Oppervlakte

3,7 ha

Opdrachtgever

Stichting Landtong Nieuwe Meer

Betrokkenen

Het kunstenaarscomplex Nieuw en Meer is al bijna dertig jaar gevestigd op de Kop Landtong Nieuwe Meer. Stichting Landtong Nieuwe Meer bestaat sinds 2017. In de aanloop van de oprichting van deze nieuwe stichting was de stichting Nieuw en Meer trekker. Er zijn veel partijen in het gebied met gelijke ambities en Stichting Landtong Nieuwe Meer heeft met deze partijen de verbinding gezocht. Een daarvan is het

Financiering

Proces

[illegible]

Stadslab Landtong Nieuwe Meer ontstond als protestplan. Er werden pamfletten gedrukt en uitgedeeld om mensen snel op de hoogte te brengen van de plannen van Stichting Nieuwe Meer. Zo ontstond snel draagvlak voor het project. Ontwerp pamfletten: Hélène Bergmans.

STADSLAB LANDTONG NIEUWE MEER

Uiteindelijk werd in 2017 politiek besloten dat het plan van Rochdale niet paste in het ter plaatse geldende bestemmingsplan Nieuwe Meer e.o. De gemeenteraad van Amsterdam vond dat het conceptbestemmingsplan met hotel niet meer paste in het overnachtingsbeleid. Ook doorkruist het de aanwezige hoofdgroenstructuur en past het niet in de ruimtelijke ontwikkeling van de structuurvisie Amsterdam 2040. Er moest een nieuw bestemmingsplan voor de locatie worden opgesteld. De tijd die dat zou duren, benutte de betrokkenen van De Nieuwe Meer om een tegengeluid te formuleren. Het project is dus niet ontstaan vanuit beleid, maar als reactie op een poging beleid – de bestemming ervan – te veranderen.

De initiatiefnemers willen het gebied ontwikkelen aan de hand van projecten; stapje voor stapje dus. Het experimentele karakter van het proces is deel gaan uitmaken van de naamgeving van het project. Sinds 2017 fungeert het project als stadslab: StadsLab Landtong Nieuwe Meer. Er wordt gestart met kleine projecten zoals een nieuwe pontverbinding, die de landtong met het nabijgelegen Amsterdamse Bos verbindt. Zo verandert het gebied geleidelijk zonder radicale aanpassingen in de bebouwing of gebruikers. Het water wordt ook volop benut; er is een mangrovebos en ruimte voor een drijvend (kleinschalig) hotel. De hub biedt werkruimte voor innovatieve stadmakers: kunstenaars, wetenschappers, culturele ondernemers en bedrijven uit binnen- en buitenland. Het programma ligt verstrooid over het terrein en bewust ook rond de toegangsroutes. Zo raakt de bezoeker in de loop naar het terrein al bekend met de visie van de stichting.

Regelgeving en rol overheid

Hoewel de gemeente Amsterdam in 2015–2016 meewerkte aan het beeldkwaliteitplan voor de transformatie in het gebied, samen met Grontmij en Rochdale, heeft ze later de veranderende koers omarmd. Op dit moment werkt de gemeente Amsterdam aan een plan van aanpak om het Groot Amsterdamse Bos vorm te geven en vraagt daarvoor het StadsLab Landtong Nieuwe Meer om te participeren in de ontwikkeling van een cultuurplan. Door een stadslab op te richten ontwierp Stichting Landtong Nieuwe Meer een manier om bottom-upplanvorming te organiseren. Deze wijze van werken toont affiniteit met het Engelse model van het 'right to challenge'. Daar mogen maatschappelijke initiatieven een alternatief plan opstellen als zij denken het beter te kunnen dan de overheid of een marktpartij.

Rol initiatiefnemers

De initiatieven van Nieuw en Meer zijn een reactie op de vraag van woningbouwcorporatie Rochdale aan de gemeente Amsterdam om het bestemmingsplan te veranderen voor de kop van de landtong. Rochdale was voornemens een elf meter hoog watersporthotel te bouwen met 237 parkeerplekken. Daardoor zou de plek haar publieke karakter inleveren en ook inboeten op natuur. Inmiddels is dat plan van de baan. Rochdale heeft zich teruggetrokken uit de ontwikkelingsmaatschappij voor het gebied.

Rol partners

Vanuit de kunstenaars van Nieuw en Meer werd het initiatief genomen tot de werkgroep Landtong om de bouwplannen tegen te houden. Ze betrokken experts om hen te adviseren, bijvoorbeeld procesinnovator Jeroen Saris. De samenwerking tussen partners en initiatiefnemers verliep goed zolang ze eenzelfde doel voor ogen hadden: het tegenhouden van het de bouwplannen voor een hotel. Daarna verloor het initiatief zijn focus en ontstonden ook strubbelingen tussen verschillende partijen. Wat partijen niet willen is heel duidelijk. Maar wat het doel is van het nieuw te maken stadspark is onduidelijk.

STADSLAB LANDTONG NIEUWE MEER

Het initiatief Landtong is een stadslab dat werkt volgens een open en organisch proces van verrijking van projectvoorstellen waaraan initiatiefnemers, experts en belanghebbenden deelnemen. Deze werkwijze wordt de Schimmelmethode genoemd. Project de Bospont is een voorbeeld van deze werkwijze: verschillende partijen brengen hun kwaliteiten en wensen in en door onderlinge verbindingen wordt het concept steeds verder verrijkt.

SUCCESSFACTOREN

1. Slim benutten van de tijd die nodig is om het bestemmingsplan juridisch te wijzigen.
2. Een sterk georganiseerde partij bracht het plan aan het rollen. Stichting Nieuw en Meer is gevestigd in het gebied en een van de grootste kunstenaars- en bedrijventerreinen van Amsterdam. Deze organisatie bestaat al dertig jaar.
3. Het belangrijkste voor het succes is dat de organisatie inhoudelijk inzette op een thema dat juridisch paste op de plek en de tijdgeest verwoordt: ecologie, biodiversiteit en waterkwaliteit. Het zijn thema's die al in beleid/bestemmingsplan genoemd staan en die ook andere betrokkenen in het gebied omarmen.
4. Door samen ergens tegen te zijn creëer je heel snel veel energie. Het duurzaam vasthouden van die energie is lastiger vorm te geven.

AANBEVELINGEN

1. De ambitie Landtong Nieuwe Meer als groen levend laboratorium te ontwikkelen en beter met de omliggende groenstructuren te verbinden komt niet uit de initiatiefnemers zelf. Het is een invulling van een ambitie een ander plan tegen te houden. Experimenten blijken naar aanleiding van deze casestudy vooral succesvol als ze ontstaan uit een innerlijke drive een plek te willen veranderen of een opgave te bevragen. Wat is de drive van StrandLAB en haar medewerkers? Waar ga je voor rennen? Denk daarbij positief - wat wil ik bereiken - in plaats van negatief - wat wil ik veranderen?
2. Het ontwerpen van een model voor communiceren met betrokkenen aan programma schept helderheid. Daarmee kun je deelnemers aan gesprekken laten weten hoe je hun kennis gebruikt. Als betrokkenen voelen dat hun kennis wordt gehoord en gebruikt zullen ze zich meer betrokken voelen. Dit is wederom het principe van betrokkenheid creëren door iets te nemen en te geven; in dit geval kennis versus de zekerheid dat er kennis opgeslagen en gebruikt wordt.

Bronnen

- www.landtongnieuwemeer.nl/stadslab-landtong/
 - Grontmij Nederland B.V. (19 januari 2016). *Bestemmingsplan Kop Landtong Nieuwe Meer. Voorontwerp*. Alkmaar.
 - Gemeente Amsterdam (26 juni 2013). *Bestemmingsplan Nieuwe Meer e.o.*
 - Vereniging en Stichting Nieuw en Meer (2017). *Landtong Nieuwe Meer. Schiereiland van mogelijkheden*. s.l.
 - Karin de Nijs, Melika Levelt en Stan Majoor (januari 2020). *Open Stad. Werken aan democratische en open steden*. Amsterdam en Den Haag: R-LINK en Platform31.
-

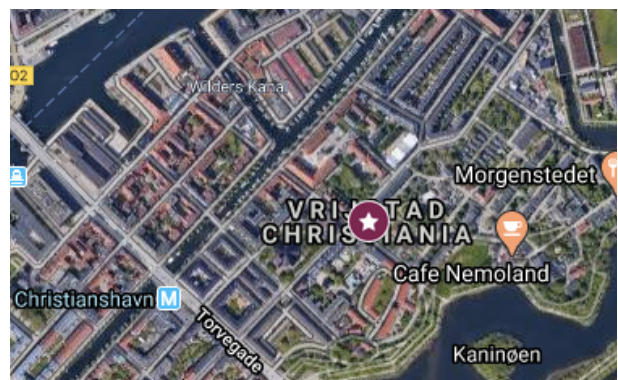
STADSLAB LANDTONG NIEUWE MEER

- Dirk Sijmons, Erik Hobijn, Elsbeth Pluimers, Hélène Bergmans en Jeroen Saris (werkgroep Cultuur in het GAB) (maart 2018). *Het Antropocene Bosch, Bijdrage van de Adviesgroep Cultuur aan de toekomstvisie van het Amsterdamse Bos*. Amsterdam.
- Stichting Landtong Nieuwe Meer (2017). *Eindrapportage als verantwoording voor de subsidie van Stimuleringsfonds Creatieve Industrie*. Rotterdam.

VRIJSTAAT CHRISTIANIA

‘(...) Christiania can be an important corrective to a consolidated consumer society running wild. You could say that if you did not have Christiania you would have to invent it.’ Steen Eiler Rasmussen, architect en stedenbouwkundige

Vanaf de verklaring van het gebied Christiania tot vrijstaat in 1971, groeide het uit tot een vrije enclave met cultureel programma, ondernemingen en veertien autonome gebieden. Christiania werd een testruimte voor een maatschappij die nog niet bestond.

Locatie

De wijk Christianshavn, Kopenhagen, Denemarken

VRIJSTAAT CHRISTIANIA

Periode

1971–heden

Status

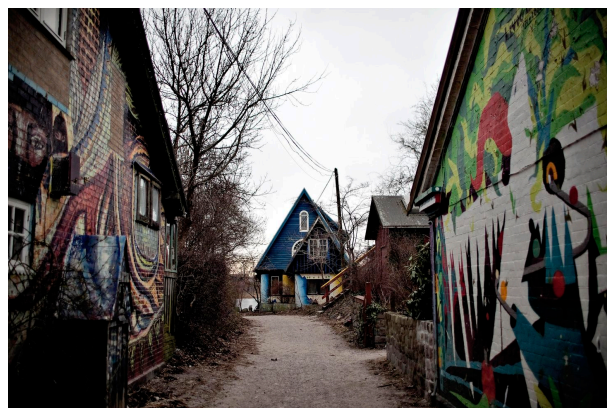
In 1973, twee jaar na het uitroepen van de open staat, gaf de sociaaldemocratische regering van Denemarken Christiania de officiële (maar tijdelijke) status van een 'sociaal experiment'. Over wat die autonomie inhoudt heeft nooit een eenduidig beeld bestaan bij de Deense regering, de gemeente Kopenhagen of de politie van Kopenhagen. In de vroege jaren van de Vrijstaat Christiania bezat niemand zijn of haar huis. Momenteel is het bezit verkocht aan particulieren en gelden steeds meer dezelfde regels voor de bewoners van Christiania als voor de rest van Kopenhagen.

Oppervlakte

49 ha

Opdrachtgever

Anarchistisch/bottom-up

Christiania biedt ruimte aan mensen die op een andere wijze willen leven en zich willen organiseren. Die alternatieve wijze van leven is tevens interessant om langdurig te volgen en te onderzoeken door onder mee sociologen, antropologen, planners en criminologen.

Betrokkenen

Christiania wordt bestuurd door een gedecentraliseerde democratische structuur en kent veertien autonome gebieden. Alle beslissingen die heel Christiania raken, worden genomen door de gemeenschappelijke vergadering, die wordt bepaald door democratie gebaseerd op consensus.

VRIJSTAAT CHRISTANIA

Financiering

Tot het moment van collectieve landaankoop van de staat in 2011 en oprichting van de stichting Christiania was alles gedeeld eigendom. Bewoners droegen ieder elke maand eenzelfde bedrag bij aan de gezamenlijke pot waaruit gemeenschappelijke kosten werden betaald.

Proces

Christiania is een gebied in het district Christianshavn in Kopenhagen dat bestaat uit oude militaire kazernes en delen van de stadswallen uit de zeventiende eeuw. In de jaren 1960 ontstonden er plannen om dit gebied te herontwikkelen. Een proces om via formele wegen Christiania te ontwikkelen, werd gedwarsboomd toen op 26 september 1971 Christiania open werd verklaard door journalist Jacob Ludvigsen.

Na het uitroepen van Christiania als vrijstaat trok het gebied al snel de aandacht van allerlei onderzoekers op het gebied van criminologie, economie, sociologie, architectuur, stedenbouw, psychologie, psychiatrie, theologie en gezondheid. Zij zagen hier een mogelijke alternatieve maatschappij ontstaan naast de bestaande samenleving met als basis een marktgedreven economie en de Deense verzorgingsstaat. Deze perceptie op het gebied gaf voor de Deense overheid de doorslag het gebied bestuurlijk de erkenning van vrijstaat te geven. In 1973, twee jaar na het uitroepen van de open staat, gaf de sociaaldemocratische regering van Denemarken Christiania de officiële (maar tijdelijke) status van een 'sociaal experiment'. De bewoners van Christiania erkenden deze status niet en lieten in het midden wat het precies was. Binnen de vrijstaat bestond hier ook verschil van mening over.

Christiania werd een testruimte voor een maatschappij die nog niet bestond. Vanaf de jaren zeventig tot nu hebben allerlei onderzoekers, politici en bewoners van Christiania een intensief gesprek gevoerd over wat Christiania nu eigenlijk is (of zou moeten zijn). Christiania bevraagt het begrip vrijheid: vrijheid van wat? En hoe krijgt die vrijheid vorm? In de fysieke ruimte, of vooral in de mentale ruimte?

Sociaal theoreticus David Harvey deed in 2003 onderzoek naar de rechtvaardige stad en schreef hierover: '[...] the right to the city [...] is not merely a right of access to what the property speculators and state planners define, but an active right to make the city different, to shape it more in accord with our heart's desire, and to re-make ourselves thereby in a different image.'

De ontwikkeling van Christiania kent een aantal ontwikkelfases. In de jaren zeventig lag de nadruk op Christiania als een sociaal experiment. In de jaren tachtig was Christiania een in zekere zin gevestigde orde en lag de nadruk op het gebied als een plek voor alternatieve cultuur, bijvoorbeeld feministen, krakers of ecologie. Vanaf 1989 heeft de Deense overheid Christiania getracht te legaliseren. Zo verwerd het gebied tot stedelijk vraagstuk. Een van de antwoorden op dit vraagstuk kwam van Christiania zelf in de vorm van Den Grønne Plan (Het Groene Plan, 1991). Hierin werd de alternatieve status van Christiania niet langer gedefinieerd in sociale, maar in ecologische termen, aansluiten bij het gesprek over duurzame stadsontwikkeling.

In juni 2011, na jaren van onderhandelen met de overheid, werd de stichting Christiania opgericht, een vehikel waarmee bewoners van de vrijstaat van de staat collectief en tegen lage prijzen land konden opkopen. Zo werden de krakers van Christiania landbezitters.

VRIJSTAAT CHRISTIANIA

Regelgeving en rol overheid

Christiania werd een testruimte voor het bevragen van kwesties rondom samenleven. Het project veroorzaakte een gesprek dat een enorme hoeveelheid kennis opleverde van onderzoekers, wetenschappers en stadsmakers wereldwijd en van allerlei disciplines. De overheid van Kopenhagen faciliteerde dit gesprek door de vrijstaat lange tijd te gedogen. Dat vroeg van ambtenaren en bestuurders de durf om los te laten. Als keerzijde van het wegstijgen kon een ondergrondse cultuur ontstaan van drugscriminaliteit.

Rol initiatiefnemers

Christiania kent een bijzondere wijze van beslissen. Alle besluiten worden genomen door de gemeenschappelijke vergadering, die wordt bepaald door democratie gebaseerd op consensus. Deze wijze van besluitneming lijkt democratisch, maar volgens sommigen is dat juist niet zo. Zij wijzen erop dat het consensusmodel ervoor zorgt dat alle besluiten vooruitgeschoven worden.

Er waren dwarsdenkers nodig om Christiania op te richten en langdurig te ontwikkelen op totaal eigenwijze wijze. Een daarvan is de journalist Jacob Ludvigsen die het proces om via formele wegen Christiania te ontwikkelen dwarsboomde toen hij op 26 september 1971 Christiania open verklaarde.

VRIJSTAAT CHRISTANIA

Rol partners

Je zou de onderzoekers die geïnteresseerd zijn in het fenomeen Christiania partners kunnen noemen. Zij zorgden met hun tomeloze interesse in de samenlevingswijze in Christiania voor belangrijke motivatie de vrijstaat te laten voortbestaan.

SUCCEFACTOREN

1. Loslaten van regelgeving zorgt niet alleen voor chaos. Het geeft mensen ook gelegenheid zich te ontplooien op wijzen die misschien niet standaard zijn, maar wel betekenisvol. Christiania bewijst dat mensen in staat zijn samen – bottom-up – besluitmodellen te organiseren die werken om een gebied te voorzien van banen, programma, evenementen en ontwikkeling.
2. Christiania zette (wereldwijde) kennisontwikkeling in gang door allerhande disciplines, rondom thema's als de rechtvaardige stad, inclusiviteit, systemen van samenleven en organisch ontwikkelen.
3. Een succesfactor is ook zeker dat een grote groep mensen die niet binnen de gangbare systemen van de maatschappij kan of wil leven in Christiania zich heeft kunnen ontplooien. Er was een groep die misbruik maakte van die vrijheid en deze in criminele sferen trok. Maar zeker niet iedereen. De meeste mensen wilden hier juist in alle rust hun gang kunnen gaan zonder anderen te storen. De Deense architect en stedenbouwkundige Steen Eiler Rasmussen zag de meerwaarde van dit soort plekken: 'Correctly understood, Christiania can be an important corrective to a consolidated consumer society running wild. You could say that if you did not have Christiania you would have to invent it. Yet it cannot be done artificially because Christiania is a living budding life like a green plant between cobblestones. No paragraphs can create it. But they can crush it. Do not let it happen!'

AANBEVELINGEN

1. Het is zinvol als gemeente en project samen te kijken welke zaken je bottom-up kunt regelen en borgen. Op het gebied van veiligheid of het organiseren van draagvlak bij buurtbewoners bijvoorbeeld kun je afspraken maken. StrandLAB kan zo de gemeente ontzorgen, bijvoorbeeld door zorg te dragen dat omwonenden geen geluidsoverlast zullen ervaren van evenementen of autoverkeer of door het maken van afspraken rondom veiligheid.
2. Definieer wat een experimentele 'vrijzone' is. Wat is de essentie van de vrijheid die de zone geboden is?

Bronnen

- www.christiania.org
 - Signe Sophie Bøggild (2011). Happy Ever After? The Welfare City in between the Freetown and the New Town, in: Håkan Thörn, Cathrin Wasshede en Tomas Nilson (red.), *Space for Urban Alternatives? Christiania 1971–2011*. Vilnius.
-

VRIJSTAAT CHRISTIANIA

- Justin Calderon (10 augustus 2019). What happened to Christiania's dream of becoming Denmark's hippie paradise?, op: *CNN*.
 - Doron, G. (2007). Dead Zones, Outdoor Rooms and the Architecture of Transgression, in: Franck, K.A. and Stevens, Q. (eds.) *Loose Space. Possibility and Diversity in Urban Life*. London.
 - Anders Lund Hansen (2011). Christiania and the Right to the City, in: Håkan Thörn, Cathrin Wasshede en Tomas Nilson (red.), *Space for Urban Alternatives? Christiania 1971–2011*. Vilnius.
 - David Harvey (2012). *Rebel Cities. From the Right to the City to the Urban Revolution*. Londen, Brooklyn.
 - Hellström, M. (2006). Steal this Place. *The Aesthetics of Tactical Formlessness and 'the Free Town of Christiania'*. Alnarp, Swedish University of Agricultural Sciences.
 - Amy Starecheski (2011). Consensus and Strategy: Narratives of Naysaying and Yeasaying in Christiania's Struggles over Legalisation, in: Håkan Thörn, Cathrin Wasshede en Tomas Nilson (red.), *Space for Urban Alternatives? Christiania 1971–2011*. Vilnius.
 - Håkan Thörn (2011). Governing Freedom – Debating Christiania in the Danish Parliament, in: Håkan Thörn, Cathrin Wasshede en Tomas Nilson (red.), *Space for Urban Alternatives? Christiania 1971–2011*. Vilnius.
-

AANBEVELINGEN

In dit concluderende hoofdstuk zijn aanbevelingen samengevat en gebundeld in relatie tot drie thema's: rollen, strategie & proces en instrumenten.

A. ROLLEN VAN BETROKKEN PARTIJEN BIJ ONTWIKKELING, ZOALS GEMEENTE, PROJECTBUREAU, PROGRAMMA-MAKERS EN BEWONERS

1. Oprekken kaders regelgeving

De ontwikkeling van experimenteerzones voor cultuur heeft baat bij het opzoeken van de randen van wat er kan wat betreft regelgeving op gebied van evenementen en tijdelijke bouwwerken. Dat blijkt uit alle cases. Innovatieve oplossingen voor toekomstige opgaven hebben immers veelal ook veranderingen nodig van juridische kaders. Experimentele zones lopen in denken dus vaak voor op het maken van beleid en regels. Uit deze studie blijkt dat bijna nooit bijzondere regelgeving is gebruikt om experimenteerzones tot een geslaagd project te maken. Voor gemeenteambtenaren is het vaak lastig voorop te lopen. De juridische afdelingen voeren bestaand beleid uit en kunnen inhoudelijk regels niet aanpassen. Regelgeving wordt vanuit de gemeente ook belangrijk geacht: daarmee kun je de ontwikkeling juridisch in de hand houden waardoor je in geval van misstanden altijd kan teruggrijpen op juridische middelen. Wel blijkt uit deze studie dat de rek om creatief mee te denken vooral afhangt van de persoon zelf. Wie in een project gelooft wil eerder zijn of haar best doen mee te denken. Want regels zijn vaak wel binnen een bepaald kader te interpreteren. Samen met elkaar zoeken naar deze kaders, zodat innovatie kan plaatsvinden, vraagt om creativiteit en enthousiasme van betrokken ambtenaren.

2. Ontwikkelen aansprekend narratief

Probeer elkaar te vinden in gedeelde ambities. Dat vraagt vaak een stap van de projectbureaus, zo blijkt. Niet zelden zijn projecten ontstaan uit enthousiasme bij initiatiefnemers. Als ze zijn ontstaan als resultaat van gemeentelijk beleid, bijvoorbeeld een competitie – ontstaat bijna altijd in de fase na het winnen een kloof tussen torenhoge ambities van de winnaars en verwachtingen van de gemeente. Projectleiders zien met de dag mogelijkheden toenemen, maar vergeten vaak de betrokken overheden mee te nemen in hun plannen. Het maken van een aansprekend en aantrekkelijk en helder verbeeld narratief of plan voor ontwikkeling helpt in een goede communicatie met overheden.

AANBEVELINGEN

3. Formuleren gedeelde doelstellingen

Vertrouwen uitspreken in elkaar aan de hand van het formuleren van gedeelde doelstellingen helpt om een proces soepel te laten verlopen. Op de gedeelde afspraken en het uitgesproken vertrouwen is dan steeds terug te grijpen, ook op momenten dat de samenwerking stroef verloopt. Die momenten zijn er veelvuldig, zo blijkt uit deze studie. Experimenteren betekent bij voorbaat dat het tijd kost ambities te definiëren, te delen en (vaak vervolgens) aan te scherpen.

4. Delegeren verantwoordelijkheden

Ook bewoners en omwonenden moeten vaak wennen aan experimenteerzones. Ook naar hen toe helpt helderheid over het op stapel staande programma en de mogelijke gevolgen. Bewoners zijn met name bang voor geluidsoverlast of overlast van autoverkeer en inname van parkeerplekken. Dit zijn – naast veiligheidsissues – vaak zaken waar de gemeente ook helderheid over wil hebben en streng op stuurt. Leefbaarheid en veiligheid zijn aspecten waarop het lastig onderhandelen is wat betreft het verruimen van de kaders van de regelgeving. Projectbureaus kunnen zich daar overigens vaak heel goed iets bij voorstellen. Wel is het mogelijk bespreekbaar om verantwoordelijkheden rondom het handhaven van leefbaarheid over te nemen van de gemeente. Wanneer je als projectbureau dergelijke verantwoordelijkheden op je neemt, en dus ook de communicatie daarover naar omwonenden toe, kun je zelf veel beter bepalen onder welke condities leefbaarheidsdoelen gehaald worden. In de aanloop naar de Omgevingswet is het interessant te experimenteren met dit voorbeeld van het delegeren van verantwoordelijkheden. StrandLAB zou een zone kunnen zijn waarover je afspraken maakt hoe dit experiment vorm te geven. Als het hier lukt, kan het eventueel elders ook! Zo leer je samen welke juridische kaders verandering behoeven en kun je het proces deze aan te passen tijdig vormgeven.

B. KEUZES IN STRATEGIE EN PROCES WAT BETREFT PROJECTBELEID EN GEMEENTEBELEID

1. Aansluiten op bestaande ambities

Het is aan te bevelen om te kijken hoe een project wat inhoud en positionering betreft goed kan aansluiten bij bestaand beleid, bijvoorbeeld op het gebied van duurzaamheid of citymarketing, zowel op het schaalniveau van de stad als de regio. Dat helpt bij het verkrijgen van draagvlak binnen een gemeente of regio. Programma en projecten kunnen dan beter gepositioneerd worden binnen bestaande en reeds breed gedragen ambities.

2. Plan guide als strategie

Een plan guide biedt voor StrandLAB een interessante strategie. Er wordt steeds maar een aantal jaren vooruitgedacht en wat in die jaren gebeurt is input voor plannen voor een vervolg. Zo krijgt het evenementenprogramma meer waarde voor de toekomst. Dat biedt namelijk inhoud en een netwerk dat in de nabije toekomst een belangrijke rol kan spelen. Wie op voorhand voor langere termijn plant kan dit soort waarden niet meenemen. Met een plan guide leg je dit soort waarden ook vast, omdat je steeds opnieuw een hernieuwd uitgangspunt voor ontwikkeling in cartografie, beeld en beschrijvingen vastlegt. En wat je vastlegt op een kaart bestaat zichtbaar en heeft daarmee bij voorbaat waarde.

AANBEVELINGEN

3. Sturen op beleid in plaats van regelgeving

Regelgeving is een resultante van beleid. Wanneer beleid verandert, verandert regelgeving mee. Het heeft dus zin binnen de gemeente een brede lobby op te starten voor een andere kijk op zaken waar je als initiatief tegenaan loopt. Wanneer argumenten om evenementen of (tijdelijke) bouwwerken voor elkaar te krijgen spaak lopen op gebied van regelgeving, dan kan gekeken worden of lopend beleid mogelijk aanpassingen behoeft. Bijvoorbeeld een aanpassing in beleid om innovatie wat betreft bouwen voor elkaar te kunnen krijgen. De nadruk ligt dan niet op het verkrijgen van een vergunning voor een willekeurig project, maar op het voor elkaar krijgen van een heel specifiek project.

4. Bedenk als gemeente dat, en vervolgens ook hoe, een experimenteerzone je kan helpen innoveren

Gemeenten zijn vaak een beetje huiverig voor het faciliteren van experimenteerzones. Ze leveren immers vragen en wensen op waar de gemeente niet meteen een antwoord op klaar heeft. Maar experimenteerzones die al een tijdje lopen blijken vaak een onverwacht succes. Experimenteerzones trekken nieuwe doelgroepen naar onbekende plekken en dragen dus bij aan het veiliger en aantrekkelijker maken van gebieden. Niet zelden stijgt daarmee de grondprijs van de gebieden eromheen. Experimenteerzones leveren ook oplossingen voor problemen die gemeenten (op termijn) een stap vooruit kunnen helpen. Ze leren je bijvoorbeeld waarop te anticiperen wat regelgeving betreft. Benader als gemeente experimenteerzones dus positief; hoe kunnen ze helpen bij vragen die de maatschappij heeft?

5. Geven en nemen

Goede partnerschappen ontstaan vaak wanneer er voor partijen iets te geven én te nemen is. Hetzelfde geldt voor het verkrijgen van draagvlak in de buurt. Dat kan van alles zijn: van een schouderklopje tot kennis of geld.

C. KEUZES IN INSTRUMENTEN OM PROCESSEN SUCCESVOL TE ORGANISEREN, BIJVOORBEELD EEN STERK LEIDEND PLAN, REGELGEVING, MARKETING OF HET ACTIEF VERBREDEN VAN DRAAGVLAK MET BEWONERS EN/OF BEDRIJVEN OF ANDERE ORGANISATIES

1. Plan op ambities

Aan bijna alle praktijken ligt een maatschappelijke urgentie ten grondslag. Experimentele zones dragen bij aan een groter vraagstuk, lokaal, regionaal en globaal. Er is dus vaak sprake van hoge maatschappelijke ambities. Maak als projectbureau een plan op deze (gedeelde) ambities. Daarmee blijf je flexibel in de precieze invulling ervan. Op gedeelde ambities zijn ook gemakkelijker langdurige partnerschappen te bouwen dan op heel concrete kortlopende projecten.

2. Opschalen van ambities in de vorm van een manifest of nationale programma's

Het heeft zin te kijken hoe je de status van je ambities kan opschalen, bijvoorbeeld in de vorm van het maken van een manifest met sterke strategische partners of te participeren in landelijke programma's als

voorbeeldproject. Wie op strategisch niveau afspraken vastlegt, vindt bij partners commitment om de kaders van het nemen van risico, het doen van investeringen of de omgang met regelgeving op te rekken.

3. Anticiperen op de Omgevingswet

Welke aanpassingen van regelgeving komen er op de gemeente af wat betreft invoering van de Omgevingswet? Het verdient de aanbeveling te onderzoeken of en welke mogelijkheden bestaan om te experimenteren met andere wijze van regelgeven waarbij zowel StrandLAB als de gemeente baat hebben.

4. Kiezen voor een goede timing

Uit het onderzoek blijkt dat timing een belangrijk element is wat betreft het tot een succes brengen van experimenteerzones voor cultuur. Tijden van crises lijken daarbij meer kansen te geven dan tijden van voorspoed. Wat dat betreft bevinden we ons nu in een heel andere tijdszone. Zijn er andere impulsen in Almere waarop aangehaakt kan worden? Tijd is ook om andere redenen een belangrijke zaak. Ontwikkelen kost tijd vanwege gemeentelijke procedures en ook vanwege het vinden van geschikte partners en financiële middelen. Neem dus de tijd om een zone voor (cultureel) experiment tot ontwikkeling te brengen. Doe dat samen. Gun als gemeente een initiatief (formeel) tijd om zich te ontwikkelen en wees als project niet te ongeduldig als ontwikkeling traag gaat.

5. Samen sta je sterk

Probeer als projectbureau strategische investerende partners te vinden die helpen bij het vergroten van je status. Een kennisinstelling zoals hogeschool of universiteit bijvoorbeeld, of een kapitaalkrachtige partij die de zin inziet in hetgeen je doet. Samen sta je sterk.

COLOFON

Best practices experimentele zones voor cultuur is een uitgave van: StrandLAB Almere

Onderzoek en tekst

Marieke Berkers

Eindredactie

Daniëlle Levendig

Opdrachtgever

StrandLAB Almere

Datum

Februari 2020

Met dank aan

Masja Broeke, Els Daems, Stephan van Dongen, Meta van Drunen, Sascha Glasl, Wim Greijn, Tessa Haan, Rein Jansma, Roel Njio, Tanja Ruhnke en Paula van Zijl.

STRANDLAB
Almere
